

DEN 12 NOVEMBER 2020

”Ständigt söka nya vägar att vara kyrka”

Nygammalt folkkyrkoideal i Västanfors Västervåla församling

MIRIAM HOLLMER
VÄSTERÅS STIFT

Innehåll

Inledning.....	2
Om Fagersta	2
Västanfors Västervåla församling.....	4
Befolkning och medlemmar	4
Den kyrkliga seden	5
Diakoni.....	15
Barn- och ungdomsverksamhet	17
Kyrkomusik	21
Övrig verksamhet för vuxna	22
Kyrkopolitik.....	23
Anställda och ekonomi	23
Förtroendevalda och anställda om församlingen	25
Förankring i församling och bygd	25
Bild av församlingen	29
Åsikt om församlingen.....	30
Åsikt om bolagsbildningarna	32
Förändringsarbete och folkkyrkoidentitet	34
Processen att bredda verksamheten då och nu.....	35
Några gynnsamma förutsättningar	38
Vilken folkkyrka blev det?	41
Extensiv och tjänsteinriktad	41
Gudstjänsten som grund	42
Hög andel anställda, få ideella	43
Nya traditioner utmanar	45
Det bygdediakonala perspektivet.....	47
Att ”ge folk vad de vill ha”	49
Avslutning.....	50
Litteraturförtreckning.....	52
Övriga källor	53
Bilagor.....	55

Inledning

I sin församlingsinstruktion skriver Västanfors Västervåla att de har valt det övergripande temat "Förändringsarbete och folkkyrkoidentitet." I linje med detta ville man följa upp en studie av församlingen som gjordes för femton år sedan av Sven Thidevall,¹ och se om och på vilket sätt församlingens identitet har påverkats av bolagsverksamheten. Utgångspunkten var: vad ville man ha när man påbörjade förändringsarbetet, hur gjorde man och hur blev det? Vilken folkkyrka önskades och vilken folkkyrka blev det?

För att få en bild av det har jag använt mig av tidigare studier, såväl Thidevalls som andras, samt olika tidningsartiklar. Statistik för de senaste tio åren har hämtats från Svenska kyrkans statistikdatabas. För att få en jämförande utblick har jag även inkluderat ett nationellt snitt. Kyrkorådets ordförande Anders Linger (POSK) har bidragit med underlag för att bland annat beskriva processen bakom bolagsbildningen och hur den nuvarande strukturen ser ut. Jag har också skickat ut en enkät till anställda och förtroendevalda.

Inledningsvis tecknas en bild av församlingens verksamhet så som den framträder i statistiken och omvärldsförhållandena. Därefter redovisas de anställda och förtroendevaldas enkätsvar. I kapitlet Förändringsarbete och folkkyrkoidentitet skissas hur och varför församlingen påbörjade och genomförde sin förändringsprocess, liksom hur man fattar beslut idag. Den avslutande diskussionsdelen syftar till att utifrån de verksamhetsuppgifter som har redovisats och de uttalanden som har gjorts av församlingens företrädare försöka ge ett övergripande svar på frågan om hur det blev. På detta sätt hoppas jag att enligt församlingens önskan ge en beskrivning av förändringsprocessen, och därefter ge en möjlighet för var och en att ta ställning resultatet av det vägval som församlingen gjorde i början av tjugohundratalet.

Om Fagersta

För att få en övergripande bild av den socioekonomiska situationen i samhället där Västanfors Västervåla församling verkar inleder jag med en kort beskrivning av Fagersta kommun. Västanfors Västervåla församling tillhör Norra Västmanlands kontrakt och sammanfaller geografiskt med Fagersta kommun. Kommunen gränsar till Norberg, Skinnskatteberg och Surahammars kommuner i Västmanland och till Smedjebacken i Dalarna. Fagersta är en del av Bergslagen och präglas fortfarande av stålindustri, även om det traditionella brukssamhället inte är lika framträdande som innan stålkrisen på 1970-80-talet. Bebyggelsen är koncentrerad till tätorten, och utgörs av det gamla brukssamhället runt Fagersta bruk samt kyrkbyn och det gamla brukssamhället Västanfors.

Antal invånare 2019 var 13 391. Jämfört med medeltal för hela riket är arbetslösheten något högre i Fagersta (12 procent jämfört med 7 procent i riket 2019).² Befolkningen har minskat med mer än tretusen personer sedan sjuttioålet, då närmare 17.000 personer bodde i kommunen.³ Under några år fanns en svag ökning av befolkningen, men under 2019 minskade befolkningen igen med 73 personer.

Även om tiderna har blivit svårare efter stålkrisen så är Fagersta dock inget tynande brukssamhälle. Här finns flera stora företag, med Seco Tools som största privata arbetsgivare. Förutom att öka befolkningen ligger utmaningen i att säkra tillgången på kvalificerad arbetskraft. Andelen

¹ Församlingsinstruktion 2018-2021. Sven Thidevall (2003), *När kartan inte längre stämmer. Svenska kyrkans församlingar ur ett samtidsperspektiv*. Thidevalls studie var emellertid mer omfattande än vad som fanns utrymme för till denna uppföljning.

² Ekonomifakta, som är en del av Svenskt näringsliv och hämtar statistik från SCB, OECD och Eurostat.

³ Kommunsiffror.scb.se

högutbildade som bor i kommunen är lägre än rikssnittet (14 i Fagersta mot 28 i riket). Många av de högutbildade som jobbar i kommunen pendlar in från exempelvis Västerås. Medelåldern är 43 år (jämfört med 41 i hela Sverige). Andelen som får sitt uppehälle genom någon form av bidragsstöd är 19 i Fagersta (13 i riket).⁴

Nittio procent av kommuninnevånarna bor i tätorten, vilket är något högre än Sverige-snittet på 87%. Fler är ensamstående än rikssnittet (52% i Fagersta, 46% i riket). Åttiofyra procent röstade i senaste valet vilket är enligt snittet för riket (85%). Jämfört med hela landet är fler födda utomlands: 74% i Fagersta är födda i Sverige, mot 80% i hela landet.⁵ Fagersta har tagit emot ett stort antal nyanlända. Det finns en påtaglig boendesegregation på orten.⁶

I Fagersta finns fem grundskolor och ett gymnasium. En av grundskolorna drivs av Västanfors Västervåla församling.

⁴ Ekonomifakta.se, Fagersta.

⁵ Kommunsiffror.scb.se

⁶ <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=7559237>

Västanfors Västervåla församling

I det här kapitlet ska jag beskriva Västanfors Västervåla församling utifrån vad som framkommer ibland annat kyrkostatistiken. Jag ska också kort beskriva organisationen.

Kyrkokansliet samlar varje år in statistik från alla församlingar i Svenska kyrkan.⁷ En del av statistiken finns tillgänglig på den offentliga webbsidan, där man därmed kan följa medlemsutveckling, dopstatistik, verksamheter etc. Sedan ett antal år finns även en möjlighet att skriva ut en s.k församlingsrapport från intranätssidan.⁸ I rapporten har en valfri församlings uppgifter lagts in i en mall, vilket gör att man kan få en skräddarsydd statistik för varje församling (och pastorat). Många av uppgifterna i denna studie är hämtade från församlingsrapporten. Det blir emellertid snabbt tydligt att verksamhetsstatistiken är en trång kostym för en församling av Västanfors Västervålas snitt. Statistiken speglar en lite mer traditionell församlingstyp, medan de vägar som Västanfors har valt inte riktigt passar in och ibland till och med blir osynliga. Trots det säger naturligtvis den statistik som finns en del, särskilt när man kan jämföra över tid och med riket.

Befolkning och medlemmar

Liksom i Svenska kyrkan i stort har andelen av invånarna i Fagersta som är medlemmar i Svenska kyrkan minskat stadigt. Föregående år minskade antalet medlemmar med 208 personer. De senaste åren har man dock legat några procent under det som är det totala snittet för hela Svenska kyrkan. Diagram 1 nedan visar andelen medlemmar i procent av befolkningen i Fagersta kommun samt hela Sverige mellan 2009 och 2019. Antalet medlemmar i Svenska kyrkan var 53 procent av befolkningen 2019 i Västanfors Västervåla och 56% i riket som helhet. Tio år tidigare var andelen medlemmar 74 procent, jämfört med 73 i hela riket.⁹

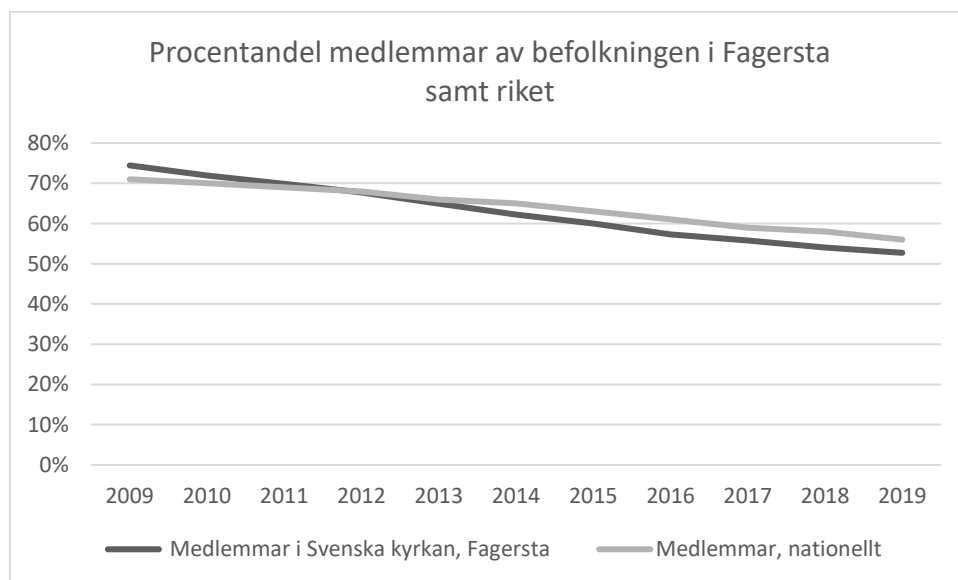

Diagram 1. Andel medlemmar i Svenska kyrkan 2009-2019. Fagersta samt riket (procent).

⁷ Se svenskakyrkan.se/statistik

⁸ <http://statistik.svenskakyrkan.se/statistiksidor/App/#/f%C3%B6rsamlingsrapport>. Dessvärre var uppgifterna för 2019 försenade, så församlingsrapporten fanns inte uppdaterad för 2019. I vissa fall, men inte alla, har jag kunnat komplettera med nyare uppgifter från Svenska kyrkans statistikdatabas.

⁹ Svenska kyrkans statistikdatabas, [Statistik.svenskakyrkan.se](http://statistik.svenskakyrkan.se).

Ovan visades alltså den procentuella andelen medlemmar i Svenska kyrkan bland befolkningen i Fagersta respektive Sverige som helhet. I tabellen nedan kan man se det faktiska antalet personer som är medlemmar i Fagersta under perioden, och jämföra med den totala folkmängden.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Medlemmar i Svenska kyrkan	9 119	8 956	8 774	8 555	8 363	8 174	7 972	7 683	7 463	7 255	7047
Total folkmängd	12 249	12 443	12 553	12 634	12 872	13 133	13 286	13 414	13 385	13 433	13366

Tabell 1. Antal medlemmar i Svenska kyrkan i Fagersta jämfört med folkmängden.

Totalt sett under de senaste tio åren är det skillnaden mellan utträden och inträden (det s.k in/utträdesnettot) det som har påverkat medlemsutvecklingen mest. I Västanfors Västervåla församling skedde sex aktiva inträden och 83 aktiva utträden mellan 2018 och 2019, vilket ger en nettominskning på -77 personer.¹⁰ Även i riket generellt är det in/utträdesnettot som har störst påverkan på medlemsutvecklingen.¹¹ I Västanfors Västervåla har dock till skillnad från riket generationsväxlingen en nästan lika stor påverkan.¹² Det innebär att det är fler medlemmar som avlider än nya som föds och döps i församlingen. Minst inverkan på medlemsutvecklingen i Västanfors Västervåla har skillnaden mellan inflyttade och utflyttade medlemmar, det s.k flyttnettot.¹³ Det är bara något färre medlemmar som flyttar in i församlingen än som flyttar från den.

Den kyrkliga seden

Kyrklig tradition eller kyrklig sed är ett sammanfattande begrepp för att mäta eller beskriva kopplingen mellan invånarna och vissa kyrkliga traditioner. I detta avsnitt ska jag beskriva den kyrkliga seden i Västanfors Västervåla församling, utifrån Svenska kyrkans verksamhetsstatistik.

I likhet med majoriteten mellansvenska kommuner har Fagersta en kyrkligt svag tradition.¹⁴ Området tillhör det som religionssociologer brukar kalla för "det sekulariserade Svealand", ett område som har expanderat upp från Mälardalsregionen sedan mitten av artonhundratalet.¹⁵ Stora delar av Mälardalen och Bergslagen präglas sedan länge av en relativt svag kyrklig tradition. Så även Fagersta, som i tidigare studier kategoriserats som ett samhälle utan egentlig kyrklig tradition. "Kyrkan har överhuvudtaget varit mycket marginaliserad i detta samhälle under det senaste århundradet och kyrklig tradition har varit närmast obefintlig", skriver Sara Hillert om Västanfors Västervåla.¹⁶ På 1960-talet beskrev biskop Cullberg Västanfors som "ett hårt arbetsfält för kyrkan".¹⁷ Däremot tycktes de starka motsättningar mellan kyrkan och arbetarrörelsen som kom att prägla många andra industripräglade orter inte ha varit särskilt märkbara i Fagersta.

¹⁰ "Medlemsutveckling 2018-2019, per församling, pastorat och stift samt riket". Hämtat från Statistik.svenskakyrkan.se.

¹¹ Nationellt sett påverkade in/utträdesnettot medlemstalet med 0,9%. I Fagersta var det 1,1%.

¹² 1,2%, jämfört med 0,4% för riket. "Medlemsutveckling 2018-2019, per församling, pastorat och stift samt riket". Hämtat från Statistik.svenskakyrkan.se.

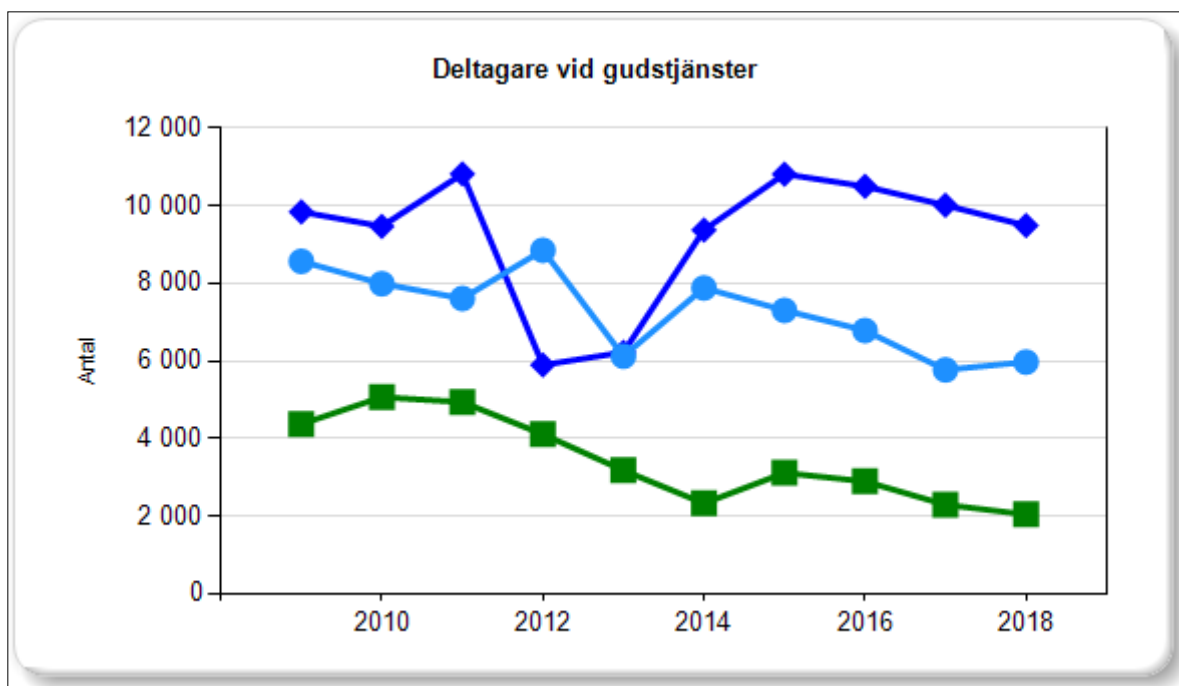
¹³ Svenska kyrkans statistikdatabas och SCB.

¹⁴ Bromander (2011), Svenska kyrkans medlemmar, s. 22. Den kyrkliga sedens variation hade där delats upp i olika klasser. Se även Miriam Hollmer (2013), *Västerås stift i början av 2010-talet. En översikt över församlingsinstruktioner, omvärldsanalyser och den kyrkliga seden*. Rapport till Västerås stift.

¹⁵ Bromander, s. 22 och Thidevall (2003), s. 23.

¹⁶ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), s. 16.

¹⁷ Thidevall (2003), s. 40.

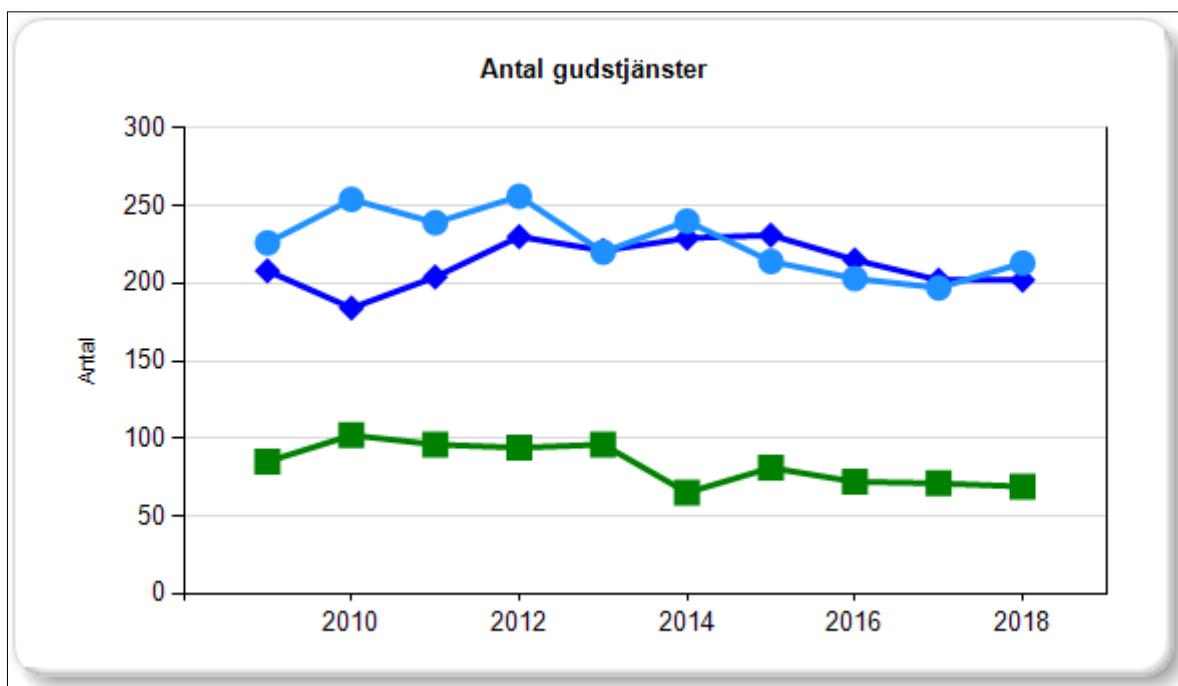

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
◆	Besök vid andra gudstjänster	9838	9466	10818	5891	6219	9372	10811	10496	10009	9486
■	Besök vid huvudgudstjänster	4368	5064	4935	4105	3174	2324	3110	2890	2289	2038
●	Besök vid kyrkliga handlingar	8565	7987	7606	8849	6119	7878	7300	6781	5766	5968

Diagram 2. Antal deltagare vid gudstjänster, inklusive kyrkliga handlingar, i Västanfors Västervåla församling 2009-2018.¹⁸

Innan jag tar upp hur många som besöker gudstjänsterna tänkte jag emellertid redovisa hur många gudstjänster som har utlysts. I Västanfors-Västervåla församling firades 208 andra gudstjänster under början av perioden och 202 år 2018. Antalet huvudgudstjänster var 85 år 2009 och 69 tio år senare, medan de kyrkliga handlingarna var 226 i början och 213 i slutet av perioden.

¹⁸ Ur Församlingsrapporten, som genereras från <http://statistik.svenskakyrkan.se/statistiksidor/App/#/> Församlingsrapporten hade vid denna rapportens framtagande ännu inte uppdaterats för 2019.

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
◆	Antal andra gudstjänster	208	184	204	230	221	229	231	215	202	202
■	Antal huvudgudstjänster	85	102	96	94	96	65	81	72	71	69
●	Antal kyrkliga handlingar	226	254	239	256	220	240	214	203	197	213

Diagram 3. Antal gudstjänster, inklusive kyrkliga handlingar, i Västanfors Västervåla 2009-2018.¹⁹ Siffror för 2019 fanns inte tillgängliga i statistikdatabasen vid rapportens framtagande.

Som lägst firades 65 huvudgudstjänster 2014, medan 2010 toppade med 102. De senaste åren har antalet legat runt 70. Andra gudstjänster toppade 2015 med 231 och var som lägst 2010 med 184. De kyrkliga handlingarna var flest 2012 (254 st) och lägst 2017 (197 st).

Gudstjänster

I Svenska kyrkan firas många olika typer av gudstjänster, från musikgudstjänst och veckoböner till dopgudstjänst och högmässa på söndag eller kyrklig helgdag. För att göra dem mer överblickbara delas de ofta in i tre kategorier: huvudgudstjänst, kyrkliga handlingar (dop, konfirmation, vigsel och begravning) samt andra typer av gudstjänster (de gudstjänster som inte har firats som huvudgudstjänst). Med huvudgudstjänster menas de gudstjänster som firats som söndagens eller kyrklig helgdags huvudgudstjänst, oavsett om det är högmässa eller temagudstjänst. "Andra gudstjänster" är följaktligen de gudstjänster som inte är huvudgudstjänster, vare sig det är söndagsbön eller en temagudstjänst som inte har varit huvudgudstjänst under veckan. Som deltagare

¹⁹ Församlingsrapporten. Församlingsrapporten hade vid denna rapports framtagande ännu inte uppdaterats för 2019.

räknas alla närvarande personer: såväl besökare som medverkande anställda och frivilliga eller personer som bara deltar under en del av gudstjänsten.²⁰

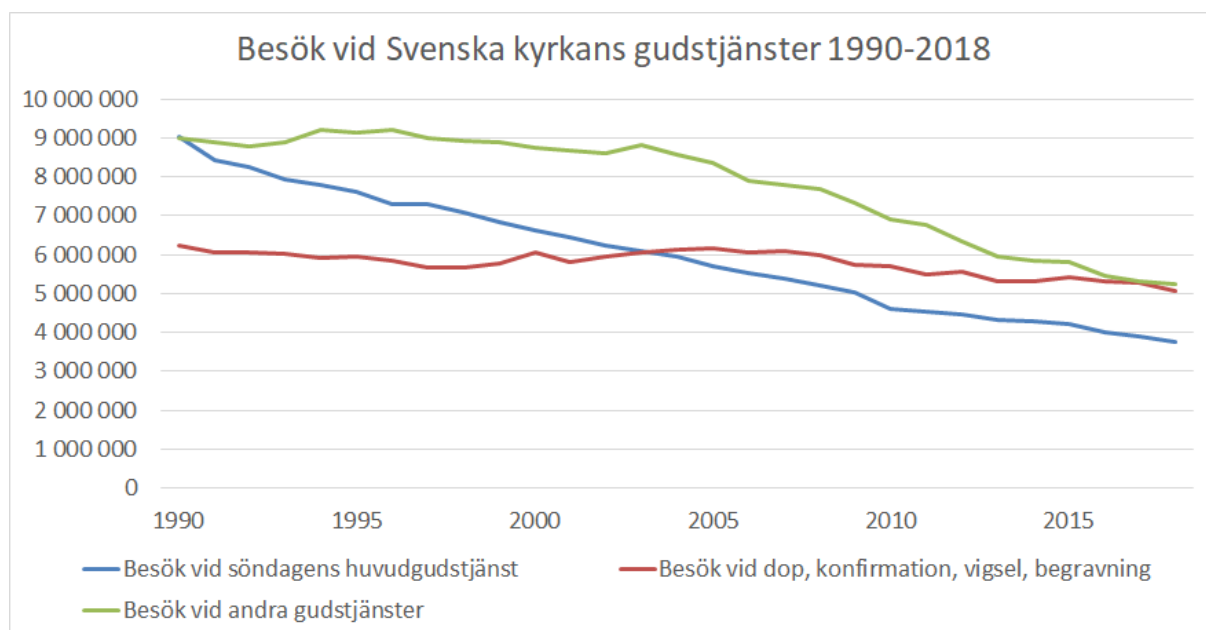

Diagram 4. Antal besök vid gudstjänster och kyrkliga handlingar i Sverige 1990-2018.²¹

Besöken vid huvudgudstjänster sjunker stadigt i hela Svenska kyrkan. Mellan 1998 och 2017 minskade antalet besökare vid huvudgudstjänster med 45% i hela riket (54% i Västerås stift).²² Även andra gudstjänster har minskat betydligt, men har fortfarande ett större antal besökare än huvudgudstjänsterna.²³ Nationellt sett har de kyrkliga handlingarna förändrats minst.

För att se hur många som har kommit för att fira de utlysta gudstjänsterna kan man jämföra antalet besök vid gudstjänsterna med antalet medlemmar, och genom att dela dessa med 52 (veckor) få ett snitt på hur många besök per vecka som gjordes i procent av antal medlemmar (diagram 5).

1,4 procent av medlemmarna i Svenska kyrkan besökte i snitt en huvudgudstjänst 2009 och 1,2 år 2018.²⁴ När det gäller besökare vid andra gudstjänster var snittet för riket 1,7 båda åren.

²⁰ Svenska kyrkans statistikdatabas, församlingsrapport.

²¹ Bild hämtad från <http://statistik.svenskakyrkan.se/statistiksidor/App/#/rapport/gudstjanster>

²² Ingegerd Sjölin (2018), "Gudstjänstkris i åtminstone 100 år"

<https://www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken/gudstjanstkris-i-atminstone-100-ar>

²³ Svenska kyrkans statistikdatabas. En analys av gudstjänststatistiken för åren 1999-2009 finns i *Nyckeln till Svenska kyrkan 2010*.

²⁴ Antalet besök vid huvudgudstjänsterna delat med antalet medlemmar, delat med 52. Gudstjänst- och medlemsstatistik från Svenska kyrkans statistikdatabas. Andelen av hela befolkningen (alltså inte bara medlemmarna) är lägre, tex gick 0,9% av den totala befolkningen en vecka 2011 (se Per Pettersson (2013), *Utmaningar för Svenska kyrkans identitet när behovet av kyrkan ökar men gudstjänsterna minskar*, s. 33)

Diagram 5. Genomsnittligt antal besök per gudstjänst i Västanfors Västervåla 2009-2018. Siffrorna för 2019 fanns inte tillgängliga vid rapportens framtagande.

I Västanfors Västervåla församling besökte 0,5 procent av medlemmarna i snitt huvudgudstjänsten under en genomsnittlig vecka 2018 (2038 besök). Det är en minskning jämfört med 2009, då motsvarande 0,9 procent av medlemmarna besökte en huvudgudstjänst.

I Västanfors Västervåla firades andra gudstjänster av 2,5 procent 2018, vilket är en ökning jämfört med de 2,1 genomsnittliga besök som gjordes 2009.

Vid en nationell jämförelse delar alltså Västanfors Västervåla den generella trenden med färre besökare vid huvudgudstjänsterna, men har lägre siffror än det nationella snittet. Däremot har de fler besökare vid andra gudstjänster jämfört med det nationella snittet. Dessutom har besöken vid andra gudstjänster ökat sedan 2009: tvärt emot den generella trenden i Svenska kyrkan och trots att bygden sedan länge har en svag kyrklig tradition.

I *Verksamhetsplan och budget 2020* formulerar kyrkoherden olika kvalitetsfaktorer för gudstjänster i församlingen, som ligger till grund för lite olika inriktningar. För dem som söker tradition och igenkänning erbjuds framförallt de regelbundna gudstjänsterna. Det gäller särskilt i Brukskyrkan, men även veckomässorna på torsdagskvällar i Västanfors kyrka. Samtidigt är för andra variation viktigt för att hitta det som "passar just mig", och där ges tematiska gudstjänster som familje-, by- och musikgudstjänster. Församlingen har också riktade vardagsgudstjänster som även kan firas utanför kyrkans lokaler, tex i form av andakter på äldreboenden. Under 2019 firades sju finskspråkiga gudstjänster.²⁵ Ett av de kvalitetsvärden som församlingen anger i verksamhetsplanen är att man vill visa öppenhet för människors önskemål och behov.²⁶

Under "gudstjänster" på församlingens hemsida skriver man: "Gudstjänsten är det mest centrala i kyrkans liv. Gudstjänsten är ett utrymme för reflektion och eftertanke, och för att kunna möta Gud, mina medmänniskor och inte minst mig själv. Ett utrymme som ger ny kraft och inspiration – mitt i livet. Gudstjänsterna i vår församling är utformade på många sätt. Vi använder olika uttryck för att så många som möjligt ska uppleva att gudstjänsten tillför något viktigt i livet. Det gäller inte minst musiken, för vi tror att all sorts musik kan användas i gudstjänsten. Vi tror att mångfald i

²⁵ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 33.

²⁶ Verksamhetsplan och budget 2020, s. 6-7.

gudstjänsterna är viktigt och vi hoppas att det finns något också för just dig.”²⁷ I den mer internt inriktade församlingsinstruktionen anges att man ställer sig frågan vad som är evangelium in i människors liv och hur detta evangelium på bästa sätt kan gestaltas i gudstjänstens form.²⁸

Man anordnar bland annat olika sorters musikgudstjänster (inklusive Musik i sommarkväll som innebär andakt samt konsert med professionella musiker), äldreandakter, familjegudstjänster, friluftsgudstjänster, bygudstjänster i någon av församlingens byar och veckomässor på torsdagskvällar. Även om traditionella söndagsgudstjänster också firas, tycks fokus ligga på att hitta mötesplatser, former och tider som passar många. Eftersom man har fler besök än rikssnittet när det gäller andra gudstjänster än huvudgudstjänst verkar församlingen av allt att döma också ha lyckas ganska bra.

Kyrkliga handlingar

Trots att de kyrkliga riternas tidigare totala dominans vid övergångsskeden i livet är bruten är de fortfarande en av de allra vanligaste kontaktytorna med kyrkan för svenskar generellt. Under de senaste 20 åren har antalet besök vid Svenska kyrkans huvudgudstjänster nationellt nästan halverats och andra gudstjänster minskat med 41 procent, medan gudstjänster i samband med kyrkliga handlingar endast minskat med 11 procent. I en enkät till allmänheten 2019 framkom att näst efter att besöka en kyrkogård var kyrkliga handlingar den vanligaste kontaktytan som de svarande hade haft med Svenska kyrkan.²⁹

I Västanfors Västervåla var de kyrkliga handlingarna i antal räknat som flest 2012 med 256 stycken och lägst 2019 med 173.³⁰ Om man jämför med andelen medlemmar var andelen kyrkliga handlingar ganska jämn under några år, för att få en liten topp 2018 och sedan minska 2019.

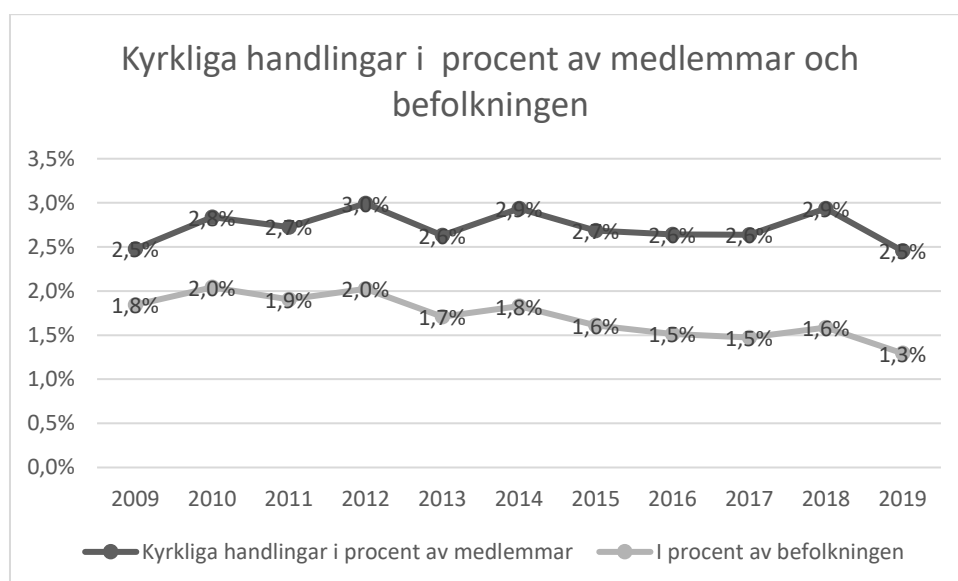

Diagram 6. Kyrkliga handlingar i procent av medlemmar samt hela befolkningen i Västanfors Västervåla/Fagersta.

Allt fler tycks välja andra alternativ än Svenska kyrkan när de vill markera äktenskap, ett nytt barn eller en tonåring på väg in i vuxenlivet. Jag ska beskriva närmare för vardera kyrkliga handlingar, men

²⁷ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index2.php?p=255>

²⁸ Västanfors Västervåla församling, församlingsinstruktion 2018-2021, s. 3.

²⁹ Extern kyrkbuss 2019. 42% hade mött kyrkan i samband med kyrkliga handlingar. 47% hade besökt en kyrkogård. Den tredje vanligaste kontaktytan var musikandakt/konsert, som 19% hade besökt.

³⁰ Svenskakyrkan.se/statistik. Kyrkliga handlingar per län, kommun, församling samt riket.

sammanfattningsvis kan man säga, att andelen döpta ligger långt under riksnittet både när det gäller döpta av alla födda barn och andelen döpta med minst en kyrkotillhörig förälder.³¹ Församlingen ligger också under riksnittet när det gäller andelen konfirmerade (både av totalt antal femtonåringar och av de femtonåringar som var medlemmar). Även andelen kyrkliga vigslar av samtliga ingångna äktenskap ligger lägre än riksnittet. Däremot ligger man över riksnittet när det gäller begravningar.

Nedan presenteras dop, vigsel, konfirmation och begravning i separata avsnitt utifrån statistik från Svenska kyrkans statistikdatabas.

Dop

I Svenska kyrkan som helhet har antalet döpta av alla födda barn sjunkit från 73% till 40% sedan år 2000.³² Det är numera en minoritet av de barn som föds i Sverige som döps i Svenska kyrkan.³³

I Västanfors Västervåla var snittet för tio år sedan högre än rikets. Fram tills 2019 sjönk dock antalet döpta av födda barn med mer än hälften till 20 % av antalet födda.³⁴ Det innebär att man nu ligger långt under riksnittet när det gäller hur stor andel barn som döps. Förändringen har varit snabb och kraftig. Åttio procent av de barn som föddes i Fagersta 2019 döptes alltså inte i Svenska kyrkan. Även bland barn som har minst en kyrkotillhörig förälder syns en minskning. Nationellt döptes 66% av barn till minst en kyrkotillhörig förälder. 2019 i Fagersta är motsvarande siffra 44%.³⁵ Tio år tidigare var motsvarande siffror 76% för hela Sverige och 78% för Fagersta.

I diagram 7 visas antalet döpta, födda barn totalt och födda som har minst en kyrkotillhörig förälder. Minskningen av antalet döpta från föregående år tycks höra samman med föräldrarnas kyrkotillhörighet. Antalet födda barn totalt är ungefär samma, men antalet medlemmar bland föräldrarna har minskat.

³¹ Att andelen döpta minskar även bland barn med kyrkotillhöriga föräldrar är också en indikation på att det minskade dopet inte enbart kan förklaras med inflyttning av personer med annan religiös bakgrund (Fagersta har tagit emot många flyktingar).

³² <http://statistik.svenskakyrkan.se/statistiksidor/App/#/rapport/dopet>

³³ Sandberg, Sjölin, Ganebo Skanz (2019), *Dop i förändring. En studie av föräldrars aktiva val och församlingars strategiska doparbete*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet, s. 22.

³⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/statistik>

³⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/statistik>

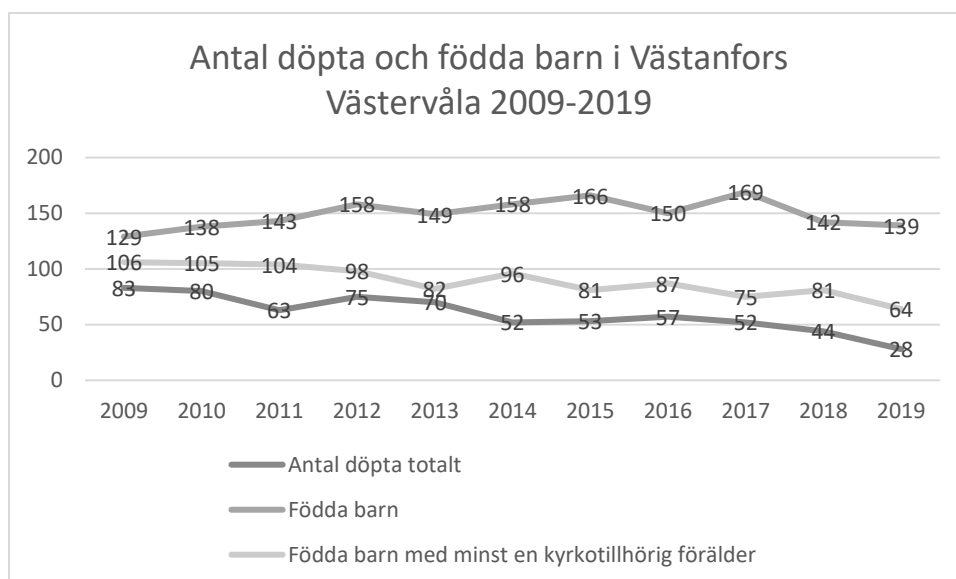

Diagram 7. Antal döpta födda barn i Västanfors Västervåla 2009-2019. Den undre linjen i diagrammet är döpta, den översta samtliga födda.

Dop är med andra ord numera ett minoritetsbeteende i Fagersta. Dopsedens försvagade ställning är också något som man ser med oro på från församlingens sida.³⁶ Samtidigt tycks det dock finnas en kvardröjande tanke om att det normala egentligen är att döpa sina barn i Svenska kyrkan. I församlingsinstruktionen står det att människor i de flesta fall går till kyrkan för att bekräfta födelsen av ett litet barn, för att "det är så vi gör i vår kultur."³⁷ Men det är det ju inte längre, särskilt inte på platser som Fagersta där alltså endast 28 av 139 födda barn togs till kyrkan för dop 2019 (och knappt hälften av de barn som har en kyrkotillhörig förälder).

I kombination med att fler går ur än inträder i kyrkan och att fler kyrkotillhöriga flyttar eller avlider än som flyttar in, kommer medlemsantalet- och därmed förmodligen antalet döpta- sannolikt att fortsätta att sjunka. Hur ska detta mötas?

Konfirmation

Nationellt sett konfirmerades 32,5% av alla femtonåringar 2009. Tio år senare var andelen 23%. När det gäller de femtonåringar som var medlemmar konfirmerades 40% år 2009 och 38% år 2019. De minskande siffrorna kan delvis bero på att konfirmationen har förlorat sin funktion av att markera inträde i vuxenlivet.³⁸

I Västanfors Västervåla ligger snittet under det nationella under samma period. Av alla femtonåringar i Fagersta konfirmerades tjugofyra procent 2009 och femton procent 2018 (uppgift om totalt antal femtonåringar 2019 fanns inte tillgänglig). Av de femtonåringar i Fagersta som var medlemmar var det 2009 29% som konfirmerades, och 2019 14%. I antal är det 119 tillhöriga 2009 och 34 konfirmerade, samt 81 tillhöriga och 11 konfirmerade 2019.³⁹

³⁶ Västanfors Västervåla, *Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019*, s. 32 och 35.

³⁷ Församlingsinstruktion 2018-2021, s. 3.

³⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/statistik>, tabellen Döpta, konfirmerade, vigda och begravda i Svenska kyrkan 1970-2019.

³⁹ I årsredovisningen för 2019 (s. 39-40) står av någon anledning samma text om konfirmander som 2018, och där står att det var 19 som konfirmerades. På s. 4 (2019) uppges antalet konfirmander vara 27. Enligt Kbok var antalet konfirmerade 19 år 2018 och 11 år 2019. Denna rapport följer Kbok.

I diagram 9 visas antalet femtonåringar totalt, antalet femtonåriga medlemmar samt antal som konfirmerade sig mellan 2009 och 2019. Antalet konfirmander var i början av perioden 34 och i slutet 11.

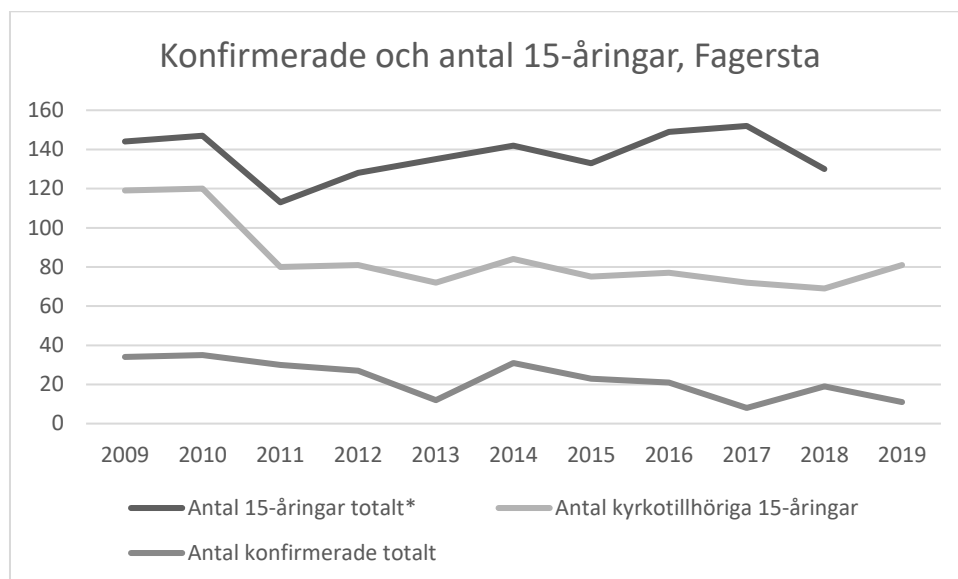

Diagram 9. Antal konfirmerade, antal kyrkotillhöriga 15-åringar samt antal femtonåringar totalt (*=uppgift saknas för 2019). Från Svenska kyrkans statistik (Kbok och verksamhetsstatistik)

I årsredovisningen skriver man att inbjudan till konfirmandundervisning gjordes genom utskick (inklusive påminnelse) till kyrkomedlemmar.⁴⁰ I verksamhetsplanen för 2020 tycks man ha breddat inbjudan: alla fjortonåringar som bor eller går i skolan i Fagersta ska inbjudas till konfirmation. Målet är att tjugofem procent av de kyrkotillhöriga ungdomarna konfirmerar sig.⁴¹ Under de senaste ca tio åren har andelen varierat ganska mycket, med som lägst 11% av tillhöriga ungdomar 2017 och som mest 38% 2011. Tjugofem procent närmar sig medel av de senaste årens svängningar.

I verksamhetsplan och budget för 2020 skriver man att en långsiktig satsning på ungdomar som inleddes under 2018 kommer att inlemmas i konfirmandarbetet.⁴² Går man tillbaka till årsredovisningen för 2018 står det att man vill satsa på ett fungerande assistentarbete och att hålla liv i Svenska kyrkans unga i Västanfors Västervåla genom fortbildning och ett eget forum för utveckling och fördjupning. Kanske är detta inledningen man hänvisar till.

Vigsel

Samtidigt som den traditionella kärnfamiljen med två gifta föräldrar inte längre är lika självklar har antalet vigslar ökat under senare år. Vigslarna inom Svenska kyrkan som helhet har emellertid minskat i förhållande till det totala antalet vigslar som genomförs under ett år. År 2009 vigdes 41 procent av alla brudpar inom hela Svenska kyrkan, och 2019 trettio procent.⁴³ Samma trend syns i Fagersta. Liksom i landet i stort har det totala antalet par som gifter sig ökat (om än marginellt i Fagersta), från 46 vigslar 2009 till 49 år 2019. Antalet vigslar inom Svenska kyrkan låg emellertid på

⁴⁰ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2018, Västanfors Västervåla församling, s. 39, samt Årsredovisning 2019 s. 40. (Samma text.)

⁴¹ Verksamhetsplan och budget 2020, s. 10.

⁴² Verksamhetsplan och budget 2020, s. 11.

⁴³ Svenska kyrkans statistikdatabas.

nitton år 2009 respektive nio 2019. Det innebär att 41% av alla vigslar var kyrkliga i Fagersta år 2009, och 18% år 2019, vilket är lägre än det nationella snittet.⁴⁴

Diagram 10. Andel kyrkliga vigslar (procent av totala antalet vigslar) i Västanfors Västervåla 2009-2019.

Begravning

I Västanfors-Västervåla församling avled 149 personer 2019.⁴⁵ Av dem begravdes 117 enligt Svenska kyrkans ordning. Tre av dem var icke medlemmar.⁴⁶ Precis som dop och konfirmationer hänger begravningsfrekvensen nära samman med befolkningens åldersstruktur. Eftersom dödligheten stiger med stigande ålder kan man vänta sig fler begravningar om det finns många äldre personer i församlingen. Om man däremot tittar på andelen kyrkliga begravningar jämfört med det totala antalet dödsfall får man en bild som är oberoende av hur många som har avlidit.

Även om seden att begravas inom Svenska kyrkan fortfarande är relativt stark i befolkningen jämfört med annan kyrklig sed så minskar även denna. De senaste tio åren har begravningar enligt kyrkans ordning minskat med tolv procent i riket, och med åtta procent i Västanfors Västervåla. I hela Svenska kyrkan begravdes 83% enligt kyrkans ordning 2009 och 87% i Västanfors Västervåla. År 2018 begravdes 71% i riket enligt Svenska kyrkans ordning, jämfört med 79% i Västanfors Västervåla.

Längs den blå linjen i diagrammet nedan finns andelen kyrkliga begravningar i församlingen i procent varje år mellan 2009 och 2019. 2009 begravdes 87 procent av de avlidna i församlingen enligt Svenska kyrkans ordning. Tio år senare var det 79%. Det innebär alltså en minskning på åtta procentenheter i Västanfors Västervåla församling. Minskningen är dock alltså något lägre än nationellt, och den totala andelen som begravs i Svenska kyrkan högre i församlingen än i det nationella snittet. Den kyrkliga begravningsseden tycks alltså vara starkare i Fagersta än genomsnittet. Trots det har den emellertid minskat något även i Fagersta.

⁴⁴ Svenska kyrkans statistikdatabas samt SCB:s statistikdatabas.

⁴⁵ SCB, kommunsiffror.

⁴⁶ Svenska kyrkans statistikdatabas.

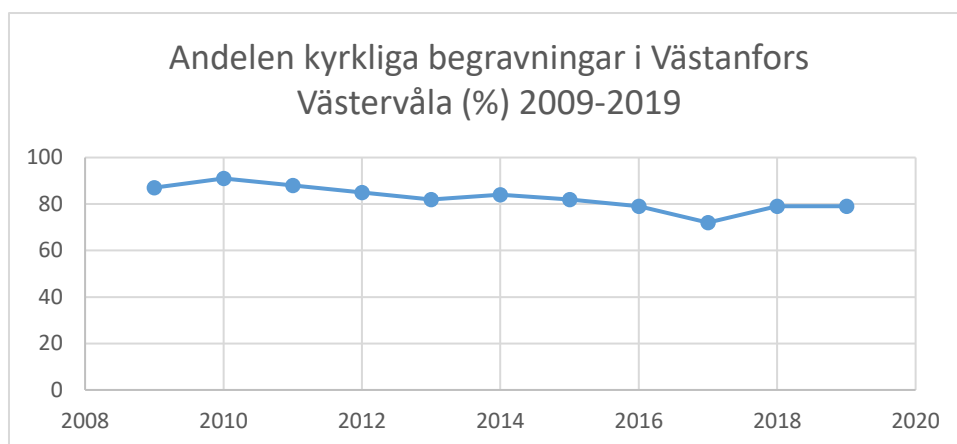

Diagram xx. Andel begravningar enligt Svenska kyrkans ordning i procent av antalet dödsfall i Västanfors Västervåla församling 2009-2019.

Västanfors Västervåla församling startade 2005 en kyrklig begravningsbyrå, något som ledde till en intensiv debatt såväl inom Svenska kyrkan som inom begravningsbyråbranschen. Ett uttalat syfte med att driva begravningsbyrå i kyrkans regi var att värna den kyrkliga begravningsseden.⁴⁷ I årsredovisningen poängterar församlingen att detta är något man arbetar hårt för.⁴⁸

Det är omöjligt att säga med säkerhet hur det skulle ha sett ut om församlingen inte hade startat den kyrkliga begravningsbyrån. Men med tanke på att man ligger närmare tio procent över rikssnittet för kyrkliga begravningar i en ort med relativt svag kyrklig sed skulle det kunna tyda på att det har påverkat i positiv riktning. Begravningar är alltså den kyrkliga handling som jämfört med rikssnittet är starkast i Västanfors Västervåla.

Diakoni

Diakoni är en av de fyra pelarna i församlingens grundläggande uppgift gudstjänst, undervisning, mission och diakoni. I församlingsinstruktionen skriver man att de fyra pelarna är ett redskap som ska förstås i ett brett perspektiv, där det diakonala perspektivet inkluderar all verksamhet som bedrivs utifrån omsorg om medmänniskor och skapelsen.⁴⁹ Det är ett holistiskt diakonibegrepp, som motsvarar det som beskrivs i *Vägledning för diakoni*.⁵⁰ Däremot kan det bli knepigt att redovisa enligt standardiserade mallar. Detta blir extra tydligt hos församlingar som Västanfors Västervåla, som har så pass många verksamheter som i församlingssammanhang är ganska okonventionella. Förskolan Linden arbetar tex med ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet utifrån ett tema som förvisso finns på många håll i samhället men som i församlingssammanhang innebär en diakonal dimension. Ändå går det inte i redovisningen in under rubriken diakoni.⁵¹ Den skolkurator som församlingen har anställt till Lindgårdsskolan nämns dock i verksamhetsuppföljningen under diakoni.⁵² Ett ännu

⁴⁷ Miriam Hollmer (2019), *"Vi sänker tröskeln till kyrkan". Erfarenheter av kyrkliga begravningsbyråer*. Rapport till kyrkostyrelsen. "I kyrkans regi" är här alltså att församlingen genom dotterbolaget Svenska kyrkan i Fagersta AB är ägare av Kyrkans Begravningsbyrå AB. Se organisationsskiss i bilaga 1.

⁴⁸ Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2018, s. 35.

⁴⁹ Västanfors Västervåla, församlingsinstruktion, s. 2.

⁵⁰ Magnus Bodin och Miriam Hollmer (2020), *Vägledning för diakoni*. Argument.

⁵¹ Det är bland annat av denna anledning som ett nytt sätt att mäta diakonala verksamheter via enkätutskicket Kyrkbussen från kyrkokansliet arbetades fram. Se Miriam Hollmer (2020), "Mätbara underlag för diakonala verksamheter i församling- hur och varför?" i *Nyckeln till Svenska kyrkan 2020*. Kyrkokansliet.

⁵² Verksamhetsuppföljning 2019, s. 41.

tydligare exempel är det församlingsägda bolaget Malingsbo Tolvsbo Rehabcenter.⁵³ Det är ett behandlingshem för personer med beroendeproblematik, och tas inte upp under diakoni i verksamhetsplan, årsredovisning eller kyrkostatistik även fast det förstås hör till diakoni rent tematiskt. Rehabcentret ägs av församlingen men ligger i Smedjebackens kommun (men i bolaget ingår även en öppenvårdsmottagning i Örebro). En del av vinsten från begravningsbyråverksamheten flyttas inom bolagen till att istället täcka upp rehabcentret.

Genom att erbjuda det som enligt Vägledning för diakonis klassificering av diakonala verksamheter skulle kategoriseras som allvarlig social eller psykisk problematik med fokus på problemlösning och förändring⁵⁴ är Västanfors Västervåla församling ganska unika i Svenska kyrkan.⁵⁵ Det är mycket ovanligt att församlingar erbjuder kvalificerad vård för svårare problematik. De gör det däremot inte direkt i församlingens verksamhet utan indirekt i ett dotterbolag. Det är precis vad som rekommenderades i utredningen *Arbetsformer i förändring*⁵⁶ (samt i *Vägledning för diakoni*), men det gör att det blir osynligt i verksamhetsstatistiken.⁵⁷ Inom "den vanliga" församlingsdiakonin återfinns däremot traditionell verksamhet.

På hemsidan skriver församlingen: "Västanfors Västervåla församling vill stå på de utsattas sida, vara ett andrum i vardagen och sprida mod och lust att leva. När du behöver prata med någon utomstående, ställa frågor om Gud och livet, få tröst eller hitta styrka finns församlingens präster och diakoner till hjälp."⁵⁸

Enskilda samtal erbjuds för den som behöver tala med någon. Det kan vara stödsamtal under lång tid, några enstaka krissamtal eller livstolkande samtal av existentiell karaktär. Det går alltid att få tag på en präst eller en diakon vid en krissituation, även på kvällar och helger.⁵⁹ Enligt verksamhetsuppföljningen hade 190 enskilda personer besökts inom diakonin under 2019.⁶⁰ Då kan alltså en person ha gått i flera samtal. Antalet samtal/hembesök utförda av diakon och diakonarbetare under 2019 var 335, vilket är en ökning med 149 i jämförelse med året innan. När det gäller prästers hembesök förs dock ingen statistik, så det faktiska antalet är sannolikt högre.⁶¹

Inom församlingen finns också samtal i grupper. Samtal i grupper sker bland annat i sorgegrupper, på äldreboenden, i en matlagingsgrupp med äldre i församlingshemmet Lindgården eller i föräldragrupper på familjecentralen. Familjecentralen är ett samarbete mellan församlingen, socialförvaltningen i Fagersta kommun, barnmorskemottagningen, barnvårdscentralen och familjeläkarenheten i Fagersta.⁶²

Församlingen finns närvarande i den andliga vården inom hälso- och sjukvård (Sjukhuskyrkan). Målgruppen för verksamheten är patienter, närstående och personal vid Bergslagssjukhuset (Region Västmanland), kommunens äldreboenden samt personer som vistas i sina hem. I Verksamhetsuppföljningen 2019 skriver man att uppgiften är att "ge hopp och stöd samt att bistå när

⁵³ <https://malingsborehabcenter.se>

⁵⁴ Bodin och Hollmer (2020), s. 24 och 97.

⁵⁵ År 2019 uppgav 16 av 303 kyrkoherdar att de bedrev någon diakonal verksamhet i bolagsform mot ersättning, och då gäller det alltså all form av diakonal verksamhet. Svårare problematik är ännu mer sällsynt.

⁵⁶ SKU 2009:2, *Arbetsformer i förändring*. Svenska kyrkans utredningar.

⁵⁷ Det skulle däremot ha synts i de ovan beskrivna matrisfrågorna i Kyrkbussen.

⁵⁸ Västanfors.svenskakyrkan.se, fliken Om diakoni.

⁵⁹ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index.php?p=380>

⁶⁰ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 4.

⁶¹ Verksamhetsuppföljning, s. 41.

⁶² <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index.php?p=200>

livsförändringar inträffar och en omorientering behövs.”⁶³ Det sker främst genom samtal, som till exempel stödsamtal, krissamtal, spontana möten och inbokade självvårdssamtal. Man samarbetar även med Hälsocenter som finns i sjukhusets entré.

Öppen verksamhet som församlingen i verksamhetsplanen nämner under diakoni innefattar lunch med andakt i Brukskyrkan (där frivilliga hjälper till), en packgrupp som varje torsdagseftermiddag tillverkar babypaket till ett flyktingläger, andakter på äldreboenden, matlagningsgrupp, informationscafé i samverkan med kommunen och promenadverksamhet i samverkan med pensionärsföreningarna.⁶⁴ Församlingen ger även tillfällig hjälp med matkasse och lotsar i kontakter med myndigheter eller skola. Det är tänkt som akut stöd när andra möjligheter är uttömda och man undersöker först möjligheten att få hjälp från kommunen.⁶⁵ Planer finns på att starta ett samtalscafé för ensamma och en samtalsgrupp på äldreboendet Malmen.⁶⁶ Den öppna gruppverksamheten för vuxna har fått fler deltagare under det senaste året.⁶⁷

Det kan vara intressant att jämföra de diakonala verksamheterna med hur det såg ut i en enkätundersökning som gick ut till församlingar hösten 2019. I svaren från 303 pastorat i Svenska kyrkan framträdde en bild av församlingsdiakonin där den allra vanligaste diakonala verksamheten var öppen mötesplats för äldre i församlingens egen regi, med en inriktning mot livskvalitet och ett gott samhälle. Nästan lika vanligt var församlingens egen uppsökande verksamhet till äldre i allmänmänsklig problematik. På tredje plats kom psykosocialt stöd i församlingens egen regi, huvudsakligen riktat till vuxna i allmänmänsklig problematik.⁶⁸ Västanfors Västervåla valde tyvärr att inte besvara enkäten, men utifrån verksamhetsuppföljningen kan man ändå själv skapa sig en bild. Församlingen har överlag samma verksamhetskategorier som de flesta andra (det vill säga sådant som psykosocialt stöd, uppsökande eller hälsofrämjande verksamheter, etc) , men i ett mycket bredare spektrum. En markant skillnad mot de flesta andra församlingar är att betydligt fler diakonala verksamheter hos Västanfors Västervåla bedrivs i bolagsform mot ersättning än hos en genomsnittlig församling. Psykosocialt stöd ges exempelvis både inom församlingens egna självvårdande arbete, men det är också en del i begravningsbyrå, i den rehabilitering som ges i Malingsbo Tolvsbo Rehabcenter eller genom den skolkurator som församlingen har anställt till Lindgårdsskolan.

Barn- och ungdomsverksamhet

Liksom för diakoni är Svenska kyrkans officiella statistik lite knepig att jämföra med församlingens barn- och ungdomsverksamhet. Verksamheten tycks inte riktigt passa in i mallen. En anledning är kanske att församlingen bedriver egen skolverksamhet med offentlig finansiering, men det tycks även på andra sätt vara svårt att få rapporteringsunderlaget att passa. Exempelvis är församlingens åldersgruppsindelning en annan än det nationella statistikunderlagets. Därför finns i den församlingsrapport som kan genereras från Svenska kyrkans hemsida flera luckor, som gör att det ser ut att inte vara någon verksamhet inom vissa områden. Läser man däremot verksamhetsuppföljningen eller besöker församlingens hemsida framkommer att det finns mycket verksamhet som inte återfinns i församlingsrapporten (som bygger på den statistik som kyrkokansliet

⁶³ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 49.

⁶⁴ Verksamhetsplan och budget 2020, s. 12. Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 43.

⁶⁵ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 42. Trettio matkassar delades ut 2019.

⁶⁶ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 45.

⁶⁷ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 44.

⁶⁸ Miriam Hollmer (2020), "Mätbara underlag för diakonala verksamheter i församling- hur och varför?" i *Nyckeln till Svenska kyrkan 2020*, eller "Ett nytt sätt att mäta församlingsdiakoni", i Svensk kyrkotidning september 2020. Verksamhetsklassificeringen utgår från *Vägledning för diakoni*.

samlar in). Detta avsnitt kommer därför att i hög grad bygga på församlingens egen redovisning. Nackdelen är att det inte lika lätt går att jämföra med riksnittet.

Öppen förskola för 1-5 år erbjuds på förmiddagar tre gånger i veckan och samlar mellan 20-30 per gång. Totalt besökte 1251 personer den öppna förskolan 2019, vilket är en ökning med tvåhundra sedan året innan.⁶⁹ Församlingen har också en familjecentral i samverkan med kommunen och landstinget, där man bl.a har Babyöppet en gång i veckan samt föräldragrupper och föräldraskapsutvecklingsgrupper. En diakon deltar varannan gång för föräldrastöd.⁷⁰ Tre fasta grupper för barn i åldrarna 4 år, 5 år och 6-9 år träffas en gång i veckan per grupp och samlar för de mindre ca 15 per gång och för de lite större barnen lite över femton varje gång.⁷¹ "Till gruppverksamheten får barnen komma på sina villkor och deras frågor om livet får vara i centrum", skriver man i verksamhetsplan och budget. Man avslutar alltid med en stilla stund: "en andlig miljö på barnens villkor".⁷² I församlingsinstruktionen kallas det andakt. Där skriver man att man utgår från barnens rätt till andlig välfärd enligt Barnkonventionen artikel 17.⁷³

Församlingen hade två barnkörer 2019, dels Barnkören för åldrarna 6-12 år, samt en sånggrupp för barn 0-5 år i förälders sällskap som inkörsport till körerna.⁷⁴ Det finns även en skolkör för låg- och mellanstadiet på Lindgårdsskolan inom ramen för dessa årskursers musikprofil. Däremot saknas en ungdomskör sedan 2017, vilket kyrkomusikern i årsredovisningen förklarar med att skoldagarna är långa och andra intressen lockar.⁷⁵ Västanfors Västervåla församling arrangerar familjedagar två gånger per år varav en är Lucia. Där firar man gudstjänst och erbjuder skapande verksamhet riktad till barnfamiljer. Familjegudstjänster erbjuds en gång varje månad.

Lindgårdsskolan

Församlingen driver Lindgårdsskolan, en skola i Fagersta med 230 elever som tar emot barn från förskoleklass till och med årskurs nio. Lindgårdsskolan förskoleklass till årskurs sex har musikprofil, medan årskurs 7-9 har naturvetenskap och teknik. Församlingen har även ett fritidshem och en förskola. Det församlingsägda bolaget Kyrkans vård och omsorg driver dessutom en förskola i Västerås.⁷⁶

I en artikel när verksamheten var ganska ny säger kyrkoherden att inriktningen är att alla ska hitta sin egen väg till kunskap. "Kan vi förmedla en sådan människosyn att barnen känner sig sedda och respekterade så följer vi Den gyllene regeln. Präglas skolan av en sådan människosyn är den oerhört kristen."⁷⁷

Femton år senare tycks åtminstone de värden som rör människosyn ha fått gott betyg av skolans elever och vårdnadshavare. Skolinspektionen utvärderar regelbundet föräldrar och barns upplevelser av den skola de går på i den s.k Skolenkäten. Resultatet på Skolenkäten för Kyrkans vård och omsorg AB visar att föräldrar och barn är mycket nöjda med verksamheten. De positiva svaren är högre än

⁶⁹ Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019.

⁷⁰ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index2.php?p=200> samt verksamhetsuppföljning 2019, s. 46-47.

⁷¹ Verksamhetsuppföljning 2019, s. 46.

⁷² Årsredovisning 2019, s. 37.

⁷³ Församlingsinstruktion Västanfors Västervåla, senast reviderad 2019, s. 4.

⁷⁴ Årsredovisning 2019, s. 37.

⁷⁵ Årsredovisning 2019, s. 39.

⁷⁶ <https://forskolanvastanvinden.se/exempelsida/> Det är en viktig distinktion att det är bolaget som driver förskolan. Även om församlingen är huvudman för bolaget, är det inte församlingen som bedriver verksamhet utanför församlingens geografiska område.

⁷⁷ "Kyrkan i Västanfors satsar på framtiden", *Västmanlands läns nyheter* 31 januari 2003.

det allmänna genomsnittet.⁷⁸ Det tycks alltså som att den skola som församlingen driver håller hög kvalitet.

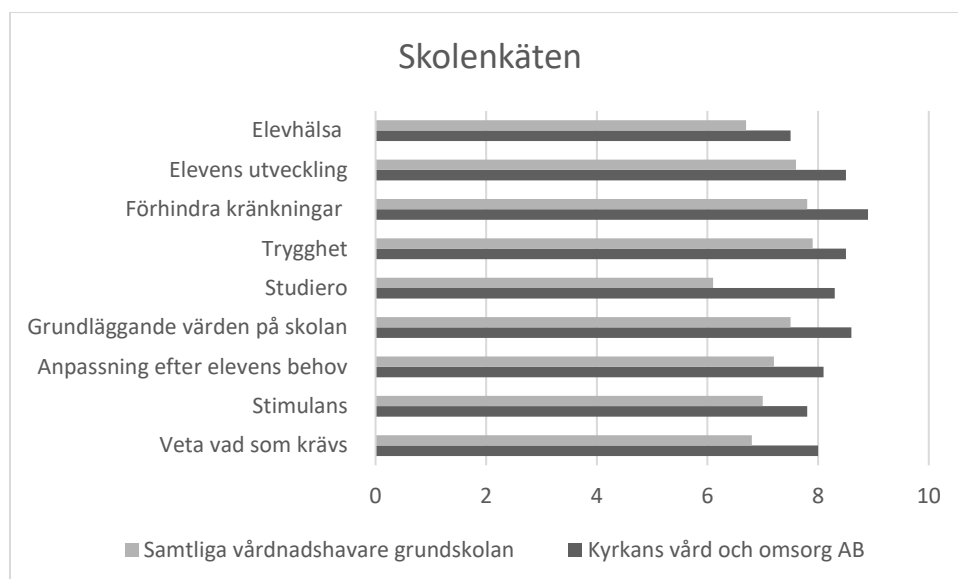

Diagram 11. Index skolenkäten till vårdnadshavare 2018. Kyrkans vård och omsorg AB jämfört med samtliga i Sverige. Ju närmare 10 desto bättre betyg.

En av de parametrar som mäts av kyrkans verksamhetsstatistik är barn i kyrkans förskola. Till Lindgårdsskolan hör en enskild förskola, Linden.⁷⁹ Kyrkans förskola (motsvarande kommunal förskola) har fått fler inskrivna barn mellan början och slutet av perioden. Under början av perioden (2009) var dessa 36 och under slutet (2018) 76.⁸⁰ Det innebär att förskolans platser är fyllda.⁸¹

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Barn i kyrkans förskola	36	36	36	36	38	49	38	68	76	76

Tabell 2. Inskrivna barn i kyrkans förskola 2009-2018.

Förskolan har hållbar utveckling som tema, och arbetar utifrån tre dimensioner: ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. För detta har man fått utmärkelse av Skolverket.⁸² Hållbar utveckling är förstås ett tema som även många andra arbetar med, men det innebär också en tydlig diakonal koppling i och med att det handlar om omsorg om medmänniskor och skapelsen: vilket är den övergripande beskrivning av diakoni som både *Vägledning för diakoni* och församlingsinstruktionen använder.

I Svenska kyrkans verksamhetsstatistik finns också uppgifter som rör uppsökande verksamhet på skola och fritids. Eftersom församlingen driver egna skolor och fritidshem blir statistiken lite speciell här. Enligt verksamhetsstatistiken hade församlingen tex 2018 besökt en skola, fritids eller förskola vid två tillfällen. Samtidigt har församlingen egen förskole- och fritidsverksamhet. Församlingen

⁷⁸ <https://www.skolinspektionen.se/sv/Statistik/statistik-fran-skolenkaten/> Alla skolor i landet deltar i enkäten under en tvåårsperiod. Kyrkans vård och omsorg AB var senast med 2018.

⁷⁹ <https://www.lindgardsskolan.se/web/forskolan-linden>

⁸⁰ Svenska kyrkans verksamhetsstatistik, församlingsrapport Västanfors Västervåla.

⁸¹ Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 55.

⁸² Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 57.

behöver inte besöka dem: de är deras egna. Hur ska man räkna då? Själva skolan är dock icke-konfessionell. Den skolverksamhet som församlingen driver tycks vara populär eftersom den behöver byggas ut pga platsbrist, och håller enligt Skolenkäten hög kvalitet.

I sin årsredovisning och verksamhetsuppföljning skriver församlingen att det finns en tydlig koppling mellan vilka som kommer till familjegudstjänsterna och församlingens skola och förskola. ”I familjecentralens babycafé fångas de allra yngsta och deras föräldrar upp. Därifrån går de vidare till öppna förskolan på Lindgården. Genom öppna förskolan sker en rekrytering till förskolan Linden och de barn som går där deltar i hög grad i de grupper som finns för deras åldrar. Samma sak gäller för Lindgårdsskolans förskoleklass till år 2. Vi har fortsatt en tydlig koppling mellan familjegudstjänster och gruppverksamheterna.”⁸³ Det menar man beror på att pedagogerna återfinns både i förskolan, grupperna, körer och familjegudstjänster. Skolan och förskolan är alltså inte bara egna verksamheter, utan kan fungera som en kontaktväg även till församlingens inre liv, enligt församlingen.

Om man räknar in skolan, förskolan och fritids har församlingen en bred verksamhet för barn. Det som tycks saknas är aktiviteter för tonåringar, utöver skolan och konfirmationsundervisningen (med möjligheten att själv vara ung ledare). Enligt kyrkoherden har det under en rad år varit vanligt att Fagerstas ungdomar går i gymnasiet på annan ort, tex i Västerås. Inte minst gjorde de långa pendlingstiderna då att det blev mindre fritid för gymnasisterna generellt. Trenden tycks emellertid under det senaste året ha vänt, så att fler personer väljer att gå kvar på gymnasiet i Fagersta. Kanske kan det vara positivt för församlingens ungdomsverksamhet framöver.

I oktober 2020 invigdes församlingens nybyggda sporthall, som dels ska användas av skolan men även kunna hyras av privatpersoner och föreningar övrig tid.⁸⁴ Det är förstås något som gagnar ungdomar i Fagersta rent generellt, men kanske finns här också en möjlighet framöver för ungdomsgrupper inom församlingen? Och kanske kan den användas till att locka fler att konfirmera sig? Andelen konfirmerade av femtonåringarna var ju endast femton procent 2018. Kan man tänka sig sport-konfirmander, till exempel? Riksidrottsförbundet och Svenska kyrkan haft många samarbeten genom åren.⁸⁵ En sporthall är förstås en stor tillgång att erbjuda i ett samarbete för såväl ungdomsverksamhet som integration eller annat.

Unga frivilliga ledare

Inom Svenska kyrkan finns många som arbetar som frivilliga ledare inom barn- och ungdomsverksamheten. Att vara ung konfirmandledare (konfirmandassistent) är det snabbast växande ungdomsarbetet inom kyrkan. Under de senaste tio åren har antalet unga frivilliga konfirmandledare ökat med över 30 procent i riket som helhet. I Fagersta har de däremot blivit färre. Under 2018 fanns totalt sex konfirmandassistenter för nitton konfirmander. Det är mindre än 2009, då arton unga var frivilliga konfirmandledare för trettiofyra konfirmander. Sedan 2014 har antalet legat mellan tio och sex stycken.⁸⁶ Ändå kan man konstatera, att av en kull på nitton personer stannade fyra kvar för att utbildas till ledare för kommande år. Två andra ungdomar har utöver det

⁸³ Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 47.

⁸⁴ <https://vastanfors.svenskakyrkan.se/index.php?n=1007> <https://vastanfors.svenskakyrkan.se/nyhet/1132> I artiklar i Fagerstaposten (redan 29 juni 2016) kan man läsa om att anledningen till bygget är att kommunens hallar var fullbelagda, vilket lett till problem för skolan. Inslag i Sveriges radio: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=7312914>

⁸⁵ <https://www.rf.se/Nyheter/Allanyheter/okatsamarbeteforettmerinkluderandesverige> Se även samarbetet med Svenska fotbollsforbundet: <https://www.svenskakyrkan.se/kyrka-idrott>

⁸⁶ Församlingsrapporten, Svenska kyrkans verksamhetsstatistik.

fungerat som frivilliga ledare under flera år.⁸⁷ Alla som är frivilliga ledare får en utbildning och har tystnadsplikt.

Kyrkomusik

Sverige är ett av världens körtätaste länder och det vore kanske märkligt om det inte avspeglade sig även i kyrkans verksamhet. Totalt sett finns närmare 5000 körer inom Svenska kyrkan. Går man in på församlingens hemsida framgår att det finns lite olika körer att välja mellan även i Fagersta.⁸⁸ Förutom en traditionell kyrkokör med regelbundna repetitioner finns Rock- och popkören, en projektkör för alla åldrar som under en kortare tid repeterar och framför pop, rock, klassiskt eller folkmusik. Kyrkokörens kärna är stabil och fler sångare från Rock- och popkören har tagit steget att prova på kyrkokören, skriver man i verksamhetsuppföljningen 2019. Det finns också en öppen allsångskör, som numera främst tränar inför julgudstjänsten i Brukskyrkan. Andelen deltagare i vuxenkörerna har varit 120 de senaste tre åren, vilket är en ökning med tio jämfört med 2015.⁸⁹

Det fanns två barnkörer 2019, mot tre tidigare år. Dessutom finns en skolkör för låg- och mellanstadiet på Lindgårdsskolan. Det har varit svårt att locka kördeltagare i åldrarna 9-16, skriver man i verksamhetsuppföljningen 2019. De två senaste åren har medlemmarna i dessa uppgått till fyrtio, vilket är en svag minskning.

Vuxna som vill sjunga har med andra ord möjlighet att delta i tre nivåer av engagemang: regelbundet varje vecka, regelbundet under en kortare tid eller titta in när man kan. Även om den primära målgruppen är medlemmar i församlingen i alla åldrar, så vänder musikverksamheten även till icke-medlemmar. Kyrkomusiken betyder mycket för människor, skriver man i verksamhetsplanen, och de har även märkt att den kan vara en inkörsport till medlemskap i Svenska kyrkan.⁹⁰

I riket som helhet är vuxenkörer något vanligare än barnkörer, och framför allt har vuxenkörer oftast fler deltagare än barnkörerna. 2016 var det till exempel nästan dubbelt så många vuxna som barn som sjöng i kör. Även i Västanfors Västervåla är det fler vuxna som sjunger i kör: 120 personer sammanlagt i de två vuxenkörerna 2019 och fyrtio barn i barnkörerna (samt kören på Lindgårdsskolan, som dock inte syns i Svenska kyrkans verksamhetsstatistik). Även om det tex inte längre finns instrumentensemble, som det mellan 2009-2012 fanns ett femtontal av,⁹¹ kan man på andra sätt sägas ha satsat på musikverksamhet för barn: dels har man två barnkörer, och dels har den församlingsägda Lindgårdsskolan musikprofil från förskoleklass till och med årskurs 6.

Enligt verksamhetsstatistiken anordnades inga konserter i Västanfors Västervåla församling och nitton musikgudstjänster 2018 (samt tre konserter och 34 musikgudstjänster 2009). Uppenbarligen är det något i inrapporteringen som inte har fungerat här, eftersom enbart konsertserien Musik i sommarkväll sedan trettio år erbjuder nio konserter varje sommar.⁹² Övrig tid erbjuds även konserter och musikgudstjänster av externa musiker.⁹³

⁸⁷ Västanfors Västervåla församling, årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2018, s. 40.

⁸⁸ vastanfors.svenskakyrkan.se

⁸⁹ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 36.

⁹⁰ Verksamhetsplan och budget 2020, s. 8.

⁹¹ Församlingsrapporten, med statistik från Svenska kyrkans verksamhetsstatistik.

⁹² <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index.php?p=193> Sifforna för 2019 hade vid rapportens framtagande inte publicerats. I verksamhetsstatistiken för körer har alltså körer med registrerat deltagande räknats, medan öppen körverksamhet inte syns.

⁹³ Verksamhetsplan och budget 2020, s. 8.

Övrig verksamhet för vuxna

Medlemmar i regelbunden vuxenverksamhet har ökat kraftigt bland församlingens medlemmar de senaste tio åren. Med vuxenverksamhet menas bibelgrupper och samtalsgrupper om kristen tro, sorgegrupper, kulturgrupper och eventuella övriga grupper. Församlingen erbjuder sorgegrupp, en finsktalande grupp, en grupp där man utifrån film och litteratur samtalar om livet och kristen tro samt en packgrupp.⁹⁴ I likhet med övriga delar av Svenska kyrkan har intresset för kyrkliga syföreningar dalat. Sedan 2017 finns ingen syförening enligt verksamhetsstatistiken,⁹⁵ även om packgruppen framstår som mycket nära en syförening. Det finns också Internationella gruppen, som anordnar insamlingar till den internationella diakonin.

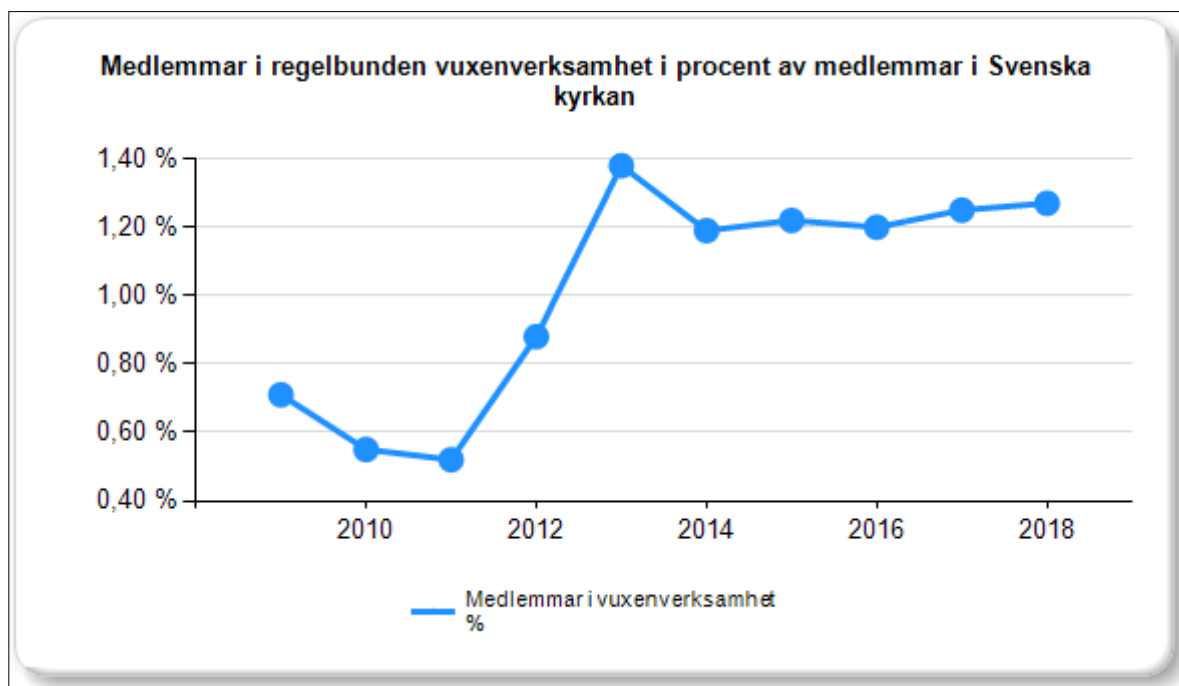

Diagram 12. Medlemmar i regelbunden vuxenverksamhet i procent av medlemmar 2009-2018.

Förutom de fasta grupperna finns flera öppna mötesplatser, varav flera redan har nämnts under avsnittet om diakoni: ett café i Brukskyrkan där man kan fika eller äta till låga priser och samtala med någon från församlingen om man vill (och där även högstadiets elever äter lunch). Där firas andakt varje onsdag samt kyrklunch. I Västervåla sockenstuga är det öppen träff med fika och andakt en gång i månaden, och på det kommunala Stolpvretens servicehus ordnas träffar på torsdagar.⁹⁶ Det finns också en öppen promenadgrupp för daglediga.⁹⁷

Som en öppen mötesplats skulle man också kunna se församlingshemmets restaurang för konferens, catering och luncher. I genomsnitt har Lindgårdsköket 100 lunchgäster per dag. Lindgårdsköket tar emot bokningar från privatpersoner, föreningar och företag och anordnar dessutom egna tillställningar som After work.⁹⁸ Enligt kyrkoherden är serveringstillstånd en förutsättning för att

⁹⁴ Vastervåla.svenskakyrkan.se, samt Verksamhetsuppföljning, s. 43.

⁹⁵ Församlingsrapporten. Cecilia Wejryd har skrivit om de svenska syföreningarnas historia i forskningsrapporten Svenska kyrkans syföreningar 1844-2003 (Verbum 2005).

⁹⁶ Vastanfors.svenskakyrkan.se

⁹⁷ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/nyhet/1108>

⁹⁸ Verksamhetsplan 2020. I Lindgårdsköket ordnas även fika och mat till församlingens skolor, caféverksamhet och olika grupper, som tex en matlagningsgrupp för äldre.

lyckas med en sådan verksamhet. Församlingshemmet har också särskilt öppet med personal och frivilliga på plats under speciella dagar, som Allhelgona.

Kyrkopolitik

Deltagandet i kyrkovalet i Västanfors Västervåla har ökat med fem procent sedan 2013. 2017 röstade 17% av medlemmarna i kyrkovalet. Även nationellt har röstandet ökat något, och röstetalet ligger för hela Svenska kyrkan på 19%. Den socialdemokratiska nomineringsgruppen fick 27% av rösterna i Västanfors Västervåla 2017 och Partipolitiskt obundna i Svenska kyrkan (POSK) fick 65%.⁹⁹ Båda hade tappat några procent till Sverigedemokraterna, som ställde upp för första gången och fick åtta procent.

Röstdeltagandet är alltså ganska likt landet som helhet, men det är utmärkande att POSK med sina 65% har en oerhört stark position i Västanfors Västervåla jämfört med stiftsfullmäktige (19%) eller kyrkomöte (17%).

Anställda och ekonomi

Under de senaste tjugo åren har antalet anställda utökats betydligt. 2001 var fyrtio personer anställda i församlingen. Knappt tjugo år senare är antalet anställda 112 personer. Av dem är 95 personer anställda av Västanfors Västervåla församling, sju i Kyrkans vård och omsorg AB, tre i Kyrkans begravningsbyrå och sju stycken i Malingsbo Tolvsbo rehabcenter.

Församlingen har medvetet satsat på en högre personaltäthet inom förskola och skola och har tillåtit förhållandevis höga löner för att på så vis säkra en god arbetsmiljö och en hög kvalitet på undervisning och omsorg, skriver man i årsredovisningen.¹⁰⁰ Det innebär att det ekonomiska resultatet blev negativt 2019, även fast det inte var någon stor avvikelse mot budget. Man ser det dock inte som alarmerande då man har möjlighet att växa ekonomiskt via skalfördelar. De totala intäkterna var högre än föregående år. Det slutliga resultatet för 2019 var -2 693 tkr.

Koncernens intäkter uppgår till 84 289 tkr, vilket är en ökning med 917 tkr eller 1,1% jämfört med resultat 2018. Verksamhetens kostnader är -86 732 tkr och det är en ökning med 3 238 tkr eller 3,9 % jämfört med förra årets. Vissa delar av koncernen har en starkare ekonomi än andra, men det tycks också ha varit en idé med upplägget att kunna flytta pengar mellan bolagen inom koncernen för att kunna stärka sådant som har varit mindre lönsamt men viktigt ur ett diakonalt perspektiv. Rehabcentret fick tex tillskott från begravningsbyråns överskott.¹⁰¹

Församlingens verksamhet finansieras till trettio procent av medlemsintäkter och sjuttio procent av näringsverksamheten.¹⁰²

Totalt sett har man en ekonomisk tillväxt, som man också räknar med kommer att gynnas ytterligare i och med den nya sporthallen. "När andra församlingar nästan i panik vill avyttra fastigheter så gläds vi åt att vi vill bygga fler för att vi är för trångbodda", skriver kyrkoherden i årsredovisningen.¹⁰³ Några osäkerhetsfaktorer för ekonomin är en farhåga att Fagersta kommun vill spara pengar på skolan, beräkning av byggmoms, coronavirusets påverkan och den fortsatta minskningen av medlemmar.

⁹⁹ Kyrkoval.svenskakyrkan.se

¹⁰⁰ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 32.

¹⁰¹ Ungefär 500.000 kr. Årsredovisning, s. 5.

¹⁰² Anders Linger, kyrkorådets ordförande, 2019. Även årsredovisningens resultaträkning, s. 9.

¹⁰³ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 32.

Medlemstappet gör att man ser det som ännu viktigare att satsa på näringsverksamheterna, menar församlingen.¹⁰⁴

När årsredovisningen skrevs hade coronapandemin inte slagit igenom på allvar ännu. Man insåg tidigt att det skulle påverka intäkter från exempelvis konferensverksamheten, men det återstår att se hur resultatet blir för 2020.

Bolagen

Malingsbo rehabcenter är ett behandlingshem för personer i arbetslivet med missbruksproblematik. Verksamheten startade 2001 och utökades 2014 med en öppenvårdsmottagning i Örebro. 2019 köpte man Tolvsbo och flyttade från Malingsbo. Namnet ändrades därmed till Malingsbo Tolvsbo Rehabcenter.

Kyrkans begravningsbyrå startade 2005. Sedan starten har verksamheten utvecklats till att numera omfatta franchise-verksamhet och filialer på ett tiotal orter, de flesta inom Västerås stift.¹⁰⁵ Som en bifirma till begravningsbyrån registrerades Kyrkans allmänna juridiska byrå 2008.

Kyrkans Vård och Omsorg i Sverige AB bildades 2007. Bolaget omfattar en stor del av koncernens utvecklingsarbete inom diakonins område. Inom dotterbolaget Kyrkans Vård och Omsorg i Sverige AB finns flera bifirmor. Svenska kyrkan i Fagersta AB startade 2007 och ska endast äga och förvalta värdepapper i dotterbolagen. Kyrkans trygghetsteknik startade som egen resultatenhet 2008 med att sälja trygghetslösningar till industrin och privatpersoner, men en del verksamhet började redan 2003. I dagsläget har man dock ingen verksamhet.

Förskolan Västänvinden i Västerås öppnade 2008 som ett bolag under Kyrkans vård och omsorg i Sverige AB.¹⁰⁶ I Västerås startades även en högstadieskola 2009, men den stängdes 2011, enligt församlingen på grund av bristande elevunderlag till följd av lokalbrist.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019, s. 6.

¹⁰⁵ Läs mer om de kyrkliga begravningsbyråerna i Hollmer (2019), *”Vi sänker tröskeln till kyrkan”*.

¹⁰⁶ <https://forskolanvastanvinden.se/>

¹⁰⁷ <https://vastanfors.svenskakyrkan.se/sida/358> Se även <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/vasterskolan-ar-nedlagd> Även om anledningen till att skolan lades ned var att det inte fanns någon lämplig lokal när det tillfälliga hyreskontraktet gick ut, så hade skolan dock haft en del turbulens. En rektor avskedades och många elever valde då att sluta. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=4903408> samt <https://sverigesradio.se/artikel/3505273>

Förtroendevalda och anställda om församlingen

Det ideala hade varit att få en bild av hur befolkningen i Fagersta såg på församlingen, men det var av olika skäl svårt.¹⁰⁸ Däremot kan man genom pressarkiv se vad som har skrivits i lokalpress om Västanfors Västervåla församling.¹⁰⁹ Återfinns någon särskild debatt om församlingens vägval där? Av pressklipp från 2014 och framåt framkom ingen debatt bland lokalbefolkningen om församlingens olika bolag. Det rapporterades om den mångåriga tvisten mellan församlingen och Fagersta kommun,¹¹⁰ om bygget av sporthallen, intervju med en präst om hur det är att hålla vigslar, notiser om medlemsförändringar och en artikel om kyrkans stöd vid ett otäckt mordfall på orten. En artikel och en insändare rörde kritik mot att kyrkan bedrev begravningsbyrå, men dessa var båda från branschföreträdare. Inte heller tidigare tycks det ha funnits någon debatt annat än bland socialdemokrater mot begravningsbyrån (som de inte ville skulle konkurrera med Fonus) och från vänsterpartister i kommunen inför friskolestarten. En anledning kan vara att man har ägnat sig åt sådan verksamhet som många efterfrågar och att man bara har kompletterat annan verksamhet.¹¹¹

Nog så viktigt är emellertid att få en bild av hur anställda och förtroendevaldas relation till sin församling ser ut. Därför skickades en enkät ut till dessa båda grupper. Västanfors Västervåla församling har 95 personer anställda på hel- eller deltid. Kyrkans vård och omsorg AB har sju fast anställda, Kyrkans begravningsbyrå tre och Malingsbo Tolvsbo Rehabcenter sju. För församlingen och bolagen sammanräknat är antalet anställda alltså 112. Dessutom finns det trettiosju förtroendevalda (ordinarie och ersättare). Sex personer är både förtroendevalda och anställda.

Av olika anledningar kunde enkäten inte skickas ut förrän i mitten av juni, vilket tyvärr innebar att många gick på semester under den månad som enkäten var öppen. Fyrtiosju personer besvarade enkäten: 16 förtroendevalda och 31 anställda. Om man ska räkna på 112 anställda och trettiosju förtroendevalda och sedan dra av sex (så att inte de som är både anställda och förtroendevalda räknas två gånger) innebär det en svarsprocent på 33%. Semestrar förklarar sannolikt en del av det förhållandevis låga svarsantalet, men framförallt att det relativt sett är färre anställda än förtroendevalda som har svarat.

Förankring i församling och bygd

För att få en uppfattning om hur starkt lokalt förankrad den svarande är ställdes frågor exempelvis om man är uppvuxen i Fagersta. Hälften av de svarande var helt eller delvis uppväxta i trakten. 40 av

¹⁰⁸ Inte minst skulle det ha inneburit alltför höga kostnader. SCB gav exempelvis en kostnadsuppskattning på 300.000 kr för en enkät till 1500 Fagerstabor.

¹⁰⁹ Genom kyrkokansliet fick jag tillgång till pressklipp från 2014 och framåt (tidigare gick inte), framförallt från Fagerstaposten och Västmanlands läns tidning. Det jag bad om var nyhetsartiklar och insändare, så exempelvis predikoturer var bortsorterade.

¹¹⁰ Se återkommande artiklar i Fagerstaposten, 2013-2015, tex <https://www.fagersta-posten.se/artikel/fejden-mellan-kyrkan-och-kommunen-ar-over> där förlikningen efter några år av tvister beskrivs. Förvaltningsrätten slog fast att kommunen år 2010 betalade ut för liten skolpeng för eleverna på kyrkans friskola. Rätten slog därför fast att kommunen skulle betala tillbaka 4,6 miljoner kronor till församlingen. Kommunen överklagade till både kammarrätten och Högsta förvaltningsdomstolen. Båda instanserna avslog överklagan. Fler överklaganden om skolpeng, för åren 2011 till 2013, låg och väntade hos förvaltningsrätten. Tvisten gällde också Sockenstugan och dess framtid. I och med förlikningen överlät kommunen stugan till församlingen. Se även Solig, s. 34.

¹¹¹ Elin Norén (2007), "Kyrkan mitt i (närlings-)livet", *Svensk kyrkotidning* nr 43 2007, s. 535. Författaren noterar frånvaron av kritik mot Västanfors Västervåla församlings näringslivssatsningar och är kritisk till detta. Enligt henne innebär församlingens bolagsverksamheter att man gått utanför det religiösa subsystemet och därmed gör religion till något som inte längre är privat, något som hon menar går emot religionsfriheten.

47 bor i Fagersta. Sex personer pendlar in från närområdet och en långpendlar. De allra flesta är alltså boende inom kommunen/församlingen och hälften är uppväxta på orten. Eftersom det är ett villkor för att kunna väljas bor de förtroendevalda av naturliga skäl inom församlingens gränser, men även en stor del av de anställda är alltså bofasta (24 av 31).

Många har varit i församlingen länge. Av de som har svarat har femton procent arbetat eller varit förtroendevalda mer än tjugo år i församlingen och elva procent mellan elva och tjugo år. Knappt tjugosex procent har arbetat eller varit förtroendevalda mellan sex och tio år. De som har varit längst är i regel förtroendevalda.

De förtroendevalda har genomgående en djupare förankring i församlingen som trosgemenskap. Sextionio procent av de förtroendevalda känner mycket stor samhörighet med församlingen, mot 35 procent av de anställda. Den ökade samhörigheten gäller även med Svenska kyrkan som helhet.

Men man kan arbeta på en arbetsplats utan att ha någon djupare känsla av tillhörighet. Därför ville jag även försöka fånga om man kände samhörighet, om familjens högtider (dop, begravning, vigsel) har ägt rum i församlingen och om man på sin fritid deltar i gudstjänster eller andra aktiviteter som församlingen ordnar. För att kunna jämföra använda jag även några frågor från en tidigare studie¹¹², men lade till några nya som behövdes för denna studies inriktning.

Om högtider firats i församlingen	%
Nej	25,5
Ja, en	14,9
Ja, flera stycken	40,4
Ja, så gott som alla	19,1
Total	100

Tabell 3. Har någon eller några av din eller din familjs högtider (dop, konfirmation, bröllop eller begravning) ägt rum i Västanfors eller Västervåla? Antal svar: 47.

Sjuttiofyra procent av anställda och förtroendevalda hade firat allt ifrån en till så gott som alla av familjens högtider i Västanfors Västervåla församling. Å andra sidan hade nästan 26% inte gjort det. Faktum är att siffrorna är lägre än när frågan ställdes till allmänheten i Västerås stift 1998. Då svarade tex 22% helt nej på frågan och 24% att "så gott som alla" högtider hade firats där.¹¹³ Det gäller som sagt hela stiftet, och det är tjugo år sedan (någon motsvarande mätning har inte gjorts sedan dess), en tid under vilken de kyrkliga handlingarna över lag har sjunkit. Men eftersom den studien vände sig till allmänheten, medan enkäten som skickades ut inför den här studien gick till anställda och förtroendevalda, hade man kanske kunnat vänta sig ett högre antal jakande svar. Vid en närmare granskning framgår att svaren har ett linjärt samband med hur länge man har varit anställd eller förtroendevald. Andelen nej är högst bland dem som varit där max ett år och sjunker till dem som varit längst, med det omvända förhållandet för dem som svarat att flera eller alla av högtiderna firats i församlingen. Flera av dem som har varit där kortare tid pendlar dessutom in från närområdet. Redan där finns alltså två förklaringar till varför vissa inte har firat högtider i församlingen. Några bor inte i församlingen, och under ett eller några få år hinna det inte alltid inträffa så många dödsfall, bröllop eller barnafödslar i en familj. Av svaren att döma beror det inte på församlingens att inte ännu fler har firat sina högtider där.¹¹⁴

¹¹² Folkkyrkans mötesplatser från 1998.

¹¹³ Folkkyrkans mötesplatser (1998), s. 22.

¹¹⁴ Antalet svar per alternativ är så få att det egentligen är vanskligt att tolka, men eftersom sambandet är helt linjärt tar jag ändå upp det. Mönstret är inte lika tydligt för gudstjänster eller andra aktiviteter.

Trots allt är det ungefär 74% av de svarande som väljer att markera viktiga händelser i familjens liv i församlingen. Men hur ser det ut med ett mer vardagligt firande? Eftersom många av de anställda kan tänkas besöka gudstjänster inom ramen för sitt arbete, frågade jag om man brukar gå på sin fritid. En klar majoritet – 68 procent – av de båda kategorierna brukar besöka gudstjänster eller andakter i församlingen på sin fritid.

Jag frågade också om man brukar besöka några av församlingens andra aktiviteter på fritiden. Även där brukade de flesta – 70 procent – besöka exempelvis kör eller after work på församlingshemmet Lindgården. Av dem som arbetat 11-15 år brukar alla göra det.

Delar man upp det på anställda respektive förtroendevalda är det fler av de förtroendevalda som besöker såväl gudstjänster som andra aktiviteter på sin fritid jämfört med de anställda.¹¹⁵

Samhörighet

Närmare nittio procent av de svarande känner mycket eller ganska stor samhörighet med församlingen. Ungefär hälften av de svarande uppger att de känner mycket stor samhörighet. Endast fem av fyrtiosju svarande anger att de känner ganska liten samhörighet. Känslan av samhörighet med församlingen är större än med Svenska kyrkan som helhet.

Störst samhörighet känner de förtroendevalda. 69% känner mycket stor samhörighet med församlingen och 25% ganska stor samhörighet. Bland de anställda känner 36% mycket stor samhörighet och 52% ganska stor samhörighet. Varken förtroendevalda eller anställda har svarat att de inte känner någon samhörighet med församlingen. Bland de anställda finns dock 16% som inte känner någon samhörighet med Svenska kyrkan som helhet.

I diagrammet nedan har svarsalternativen ”mycket stor samhörighet” och ”ganska stor samhörighet” slagits samman till Stor samhörighet. På samma sätt har alternativen ”ganska liten samhörighet” och ”mycket liten samhörighet” slagits ihop till Liten samhörighet. Diagrammet nedan visar att de anställda och förtroendevalda har en betydligt starkare samhörighet med Västanfors Västervåla församling än med Svenska kyrkan i stort.

¹¹⁵ 80% av de förtroendevalda besökte andra aktiviteter, jämfört med 64,5 av de anställda. 88% av de förtroendevalda besökte gudstjänster och andakter, jämfört med 58 % av de anställda.

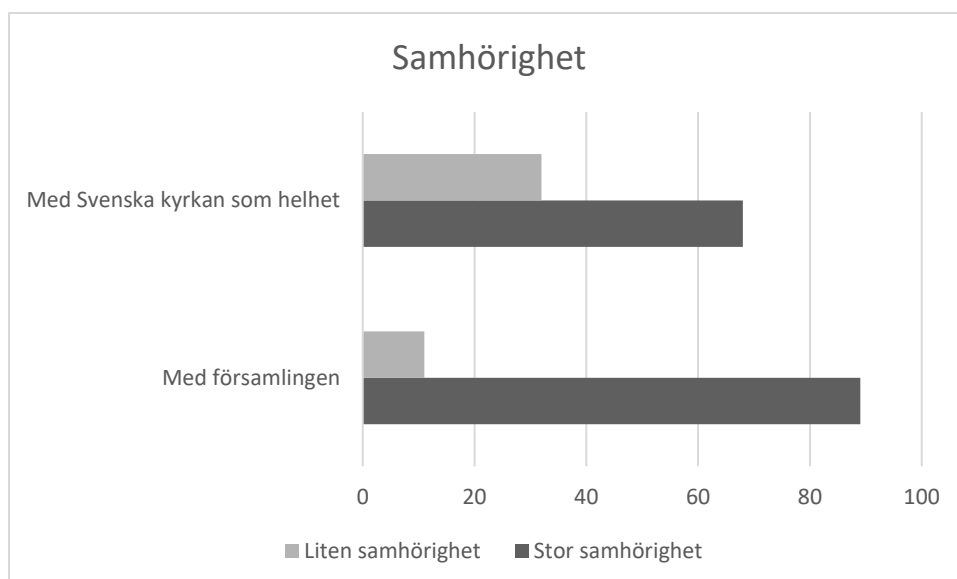

Diagram 13. Känsla av samhörighet med församlingen respektive Svenska kyrkan i stort. Procent. (Totalt 47 svarande)

Det vanligaste bland folk i allmänhet är att känna större samhörighet med Svenska kyrkan i stort än med den församling man tillhör. I en stor studie från 2010 mättes medlemmars relation till Svenska kyrkan på olika sätt, varav en fråga rörde samhörighet med ens församling respektive kyrkan i stort. De flesta i den studien hade en svag relation till Svenska kyrkan överhuvudtaget, men något större känsla av samhörighet med kyrkan i stort än med den församling man tillhörde.¹¹⁶ Det är ett mönster som setts även tidigare.¹¹⁷

Västerås stift utmärkte sig dock i en studie från 1998 genom att samhörigheten var lika stor med församlingen som med kyrkan som helhet.¹¹⁸ För stiftet som helhet var det ändå ingen jättestor skillnad mot det nationella snittet, men invånarna i Fagersta hade betydligt större samhörighet med församlingen än med hela kyrkan.¹¹⁹ Västerås stift stack ut nationellt i studien från 1998, och Västanfors Västervåla stack ut i Västerås stift. Det innebär att boende i Fagersta i slutet på nittioalet var utmärkande i hela Svenska kyrkan genom en starkare relation till församlingen än genomsnittet. Respondenterna i Fagersta kände en betydligt större samhörighet med församlingen än med Svenska kyrkan som helhet.

Studien från 1998 undersökte uppfattningen hos personer generellt, och var alltså inte riktad till inomkyrkligt aktiva eller anställda. De som är anställda eller förtroendevalda kan ju förväntas ha en närmare koppling till församlingen än de flesta andra församlingsmedlemmar. Trots det kan ändå vara intressant att jämföra. Man kan i alla fall konstatera, att av de förtroendevalda och anställda i Västanfors Västervåla församling 2020 finns en utbredd känsla av samhörighet med församlingen. Samma bild framträdde i en undersökning från 2013.¹²⁰ Eftersom de är nära knutna till församlingen är det i sig inget häpnadsväckande, men hade resultatet varit negativt för församlingen hade det kunnat vara ett tecken på problem.

¹¹⁶ Bromander (2011), *Svenska kyrkans medlemmar*, s. 65.

¹¹⁷ Tex i Alwall, Gustafsson och Pettersson (1991): *Svenska kyrkans medlemmar och kyrka-statfrågan, betänkande av ERK-utredningen*. Stockholm.

¹¹⁸ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), *Folkkyrkans mötesplatser*, s. 37 och 69.

¹¹⁹ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), *Folkkyrkans mötesplatser*, s. 69.

¹²⁰ Catrin Solig (2013), *Att utmana traditionens gränser*. Masteruppsats Mälardalens högskola.

Bild av församlingen

I studien från 1998 om folkkyrkans mötesplatser ställdes en fråga till allmänheten om vilken bild man hade av sin församling. För att kunna göra någon form av jämförande tillbakablick tog jag med denna fråga i enkäten till anställda och förtroendevalda. De olika adjektiven kan ge en utförligare bild av hur de anställda och förtroendevalda ser på sin församling än om man bara frågar efter positivt eller negativt.

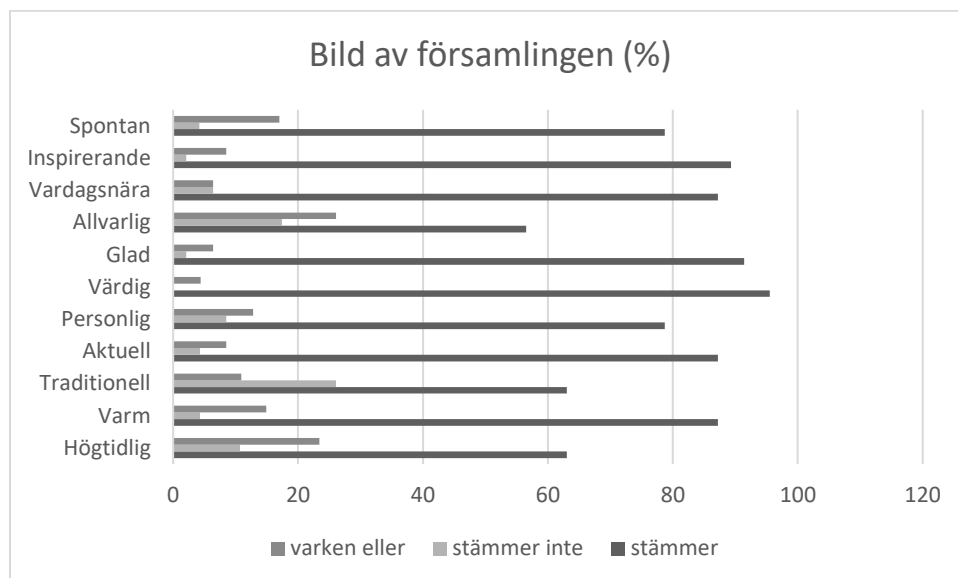

Diagram 14. Bild av församlingen. De fem svarsalternativen har slagits ihop på så vis att skalstegen Stämmer inte alls och stämmer delvis blir Stämmer inte. Mitt emellan ligger Varken eller. Stämmer helt och stämmer delvis har slagits ihop till Stämmer. (I bilagan finns samtliga svar.) Antal svarande: 47.

Flest antal bejakande svar hade "värdig" (96%), "glad" (91%) och "inspirerande" (89%). Just värdig och glad kan tyckas vara en något oväntad kombination. Det kan vara lättare att tänka sig värdig tillsammans med allvarlig eller traditionell. Men det tycks som att församlingen i Västanfors Västervåla har lyckats kombinera värdighet med glädje, inspiration och värme (87%). En klar majoritet (87%) anser också att den är vardagsnära. Jämfört med svaren från allmänheten 1998 uppfattades församlingen av dess egna anställda och förtroendevalda 2020 som mycket gladare och mer inspirerande. Det speglar förstås den arbetsglädje och stolthet som även Solig beskrev.

De vanligaste svaren hos allmänheten 1998 för Västerås stift var med samma tillvägagångssätt Traditionell (77%), Högtidlig (74%) och Värdig (70%). Några siffror gavs även på pastoratsnivå. 63% tyckte då att Västanfors Västervåla var vardagsnära och 66% att församlingen var glad.¹²¹

¹²¹ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), *Folkkyrkans mötesplatser*, s. 33.

Åsikt om församlingen

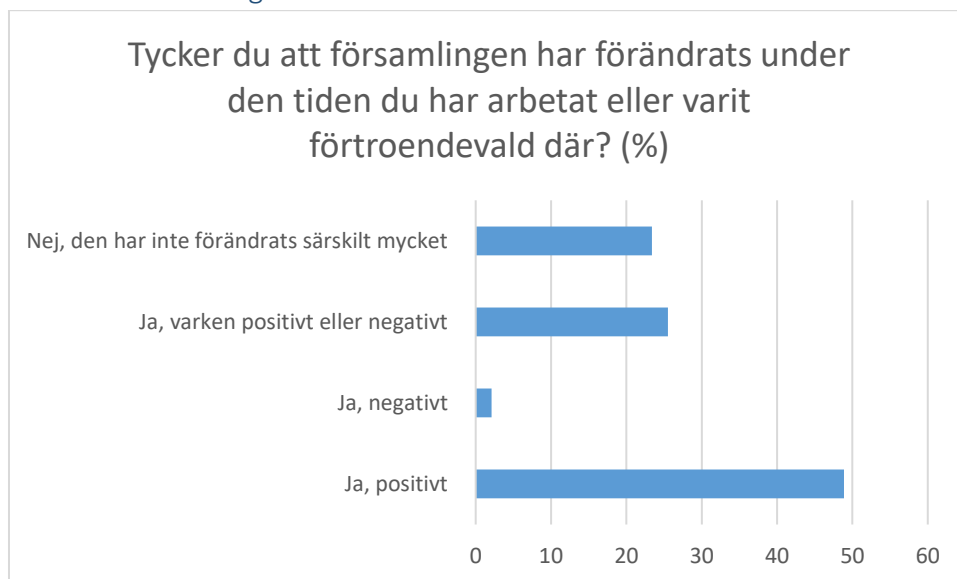

Diagram 15. Tycker du att församlingen har förändrats under den tiden du har arbetat eller varit förtroendevald där? Procent av totalt 47 svar.

En klar majoritet anser att församlingen har förändrats på ett positivt sätt under deras tid där. Endast en person tyckte att församlingen hade utvecklats negativt under den tid hen hade arbetat eller varit förtroendevald där. Men hälften hade också en ganska neutral syn på utvecklingen, antingen genom att de inte såg några större förändringar eller för att de tyckte att förändringarna varken var bra eller dåliga. Analyserar man svaren utifrån anställningstid framgår det att de mer neutrala i huvudsak återfinns bland dem med kortare anställningstid. En av dem som valde att kommentera svaret att den inte har förändrats så mycket skriver att hen inte är så insatt, och en annan att hen har upplevt det positivt de få år personen varit i församlingen. Andelen som har sett en positiv förändring ökar med antal år i församlingen. En av dem kommenterar: "Vi är numera en stor arbetsgivare på orten och kan erbjuda många olika tjänster."

Åttioen procent anser att församlingen har en tydlig profil i dagsläget. Man ombads även att beskriva profilen, och tjugofyra valde att göra det. Ett genomgående tema i svaren är att församlingen är en del av samhället och att den vill möta de behov som folket som bor där har. Några exempel: "Att som kyrka finnas där vi behövs" och "En öppen och välkomnande profil gentemot alla som finner en 'dragning' till församlingens mycket breda och folkkyrkliga sätt att arbeta och möta människor. Dessutom har församlingen under de senaste decennierna utvecklat sitt diakonala ansvar i samhället och etablerat sig som en stark kraft inom välfärdssektorn." Flera skriver också att församlingen är "en del av tiden" och nytänkande. Inga kommentarer är negativa.

Frågan om profil ställdes också i studien från 1998. Även där ansåg många av de svarande att församlingen hade en tydlig profil. Närmare femtio procent ansåg att församlingen hade en profil, vilket var närmare dubbelt så många som för de andra församlingarna i stiftet.¹²² Av kommentarerna framgår att många tycker att församlingen har blivit mer utåtriktad, folklig och modern.¹²³ Bilden av Västanfors Västervåla som nytänkande och folklig är med andra ord inte helt ny, men den har knappast försvagats under de senaste femton åren.

¹²² Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), s. 58 och 26.

¹²³ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), s. 89.

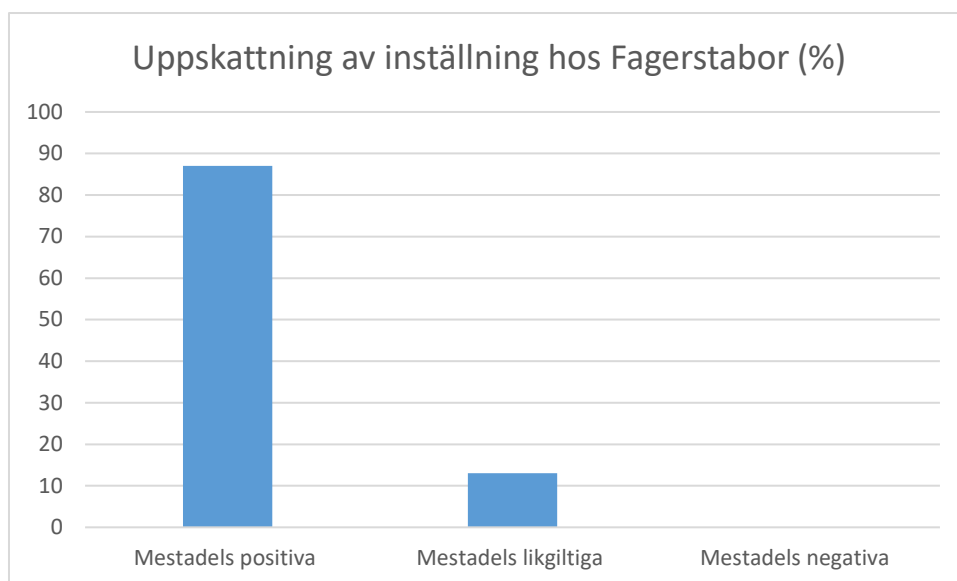

Diagram 16. Om du skulle göra en uppskattning, vad tror du att personer som bor i Fagersta generellt sett har för inställning till Västanfors Västervåla församling? Procent. Antal svar: 46.

Eftersom det var svårt att få till en egen mätning bland allmänheten i Fagersta tog jag med en fråga om vad de trodde om den allmänna opinionen när det gäller församlingen. En mycket stor del av dem som har svarat bor i Fagersta, och kan därför antas ha en viss känsla för läget. Däremot måste man förstås hålla i minnet att svaren bara speglar vad de själva tror.

Som synes av diagrammet tror närmare nittio procent av de svarande att Fagerstaborna överlag är positivt inställda till församlingen. "Mycket verksamhet som många känner till även om de inte deltar aktivt själva", kommenterar en person sitt svar. "Församlingen är en mycket tydlig och hos allmänheten välkänd samhällskraft", skriver en annan. Ytterligare en skriver att det förstås finns både positiva och negativa, men att de positiva nog trots allt överväger.

Inga trodde att det negativa övervägde hos folk generellt. Däremot skrev en av dem som trodde att det positiva övervägde att skolan "hade fått sina kängor". Möjligen syftade personen på den mångåriga konflikt som församlingen har haft med Fagersta kommun gällande bland annat skolpeng.

Drygt tio procent trodde ändå att de flesta överlag var likgiltiga. En av dem skriver: "Jag tror att personer som bor i Fagersta och på något vis har anknytning till eller använder församlingens tjänster är mestadels positiva och det finns även personer som inte är direkt involverade som är positiva och det finns givetvis även personer som är negativt inställda till församlingens arbete, som dels är helt emot Svenska kyrkan som sådan och som inte tycker att en församling i Svenska kyrkan ska ägna sig åt näringsverksamhet oavsett vad. Av hela Fagerstas population tror jag ändå att de flesta är likgiltigt inställda till församlingens verksamhet."

När de tillfrågades om vad de trodde att personer i Fagersta generellt har för inställning till Svenska kyrkan i stort sjönk de positiva svaren med hälften till 41%, medan 52% antogs vara likgiltiga och sju procent negativa.

Om de svarande har rätt i sin uppfattning att Fagerstaborna har en mer positiv relation till församlingen än till Svenska kyrkan överlag skulle det stämma överens med den mätning som gjordes bland allmänheten 1998. Som tidigare nämnts (se avsnittet Samhörighet) är ju det vanliga annars att man har starkare band till Svenska kyrkan i stort än till församlingen där man bor. Men 1998 stack

Västanfors Västervåla ut genom att förhållandet där var det omvända. Kanske har man i så fall förvaltat det arvet.

Åsikt om bolagsbildningarna

Västanfors Västervåla har ofta varit pionjär när det gäller näringsverksamhet i Svenska kyrkan. Det i Svenska kyrkan generellt mest kända är sannolikt begravningsbyråverksamheten, som startades 2005. Men församlingen har även andra verksamheter som inte är särskilt vanliga inom kyrkan, som skola och behandlingshem. Jag ska återkomma till de olika näringsverksamheterna och tankarna bakom dem. I enkäten till anställda och förtroendevalda ställde jag en fråga om huruvida de trodde att församlingens expansion har påverkat församlingens identitet. Åttiotre procent svarade att det hade påverkat på ett positivt sätt, sex procent att det hade påverkat negativt och elva procent var osäkra.

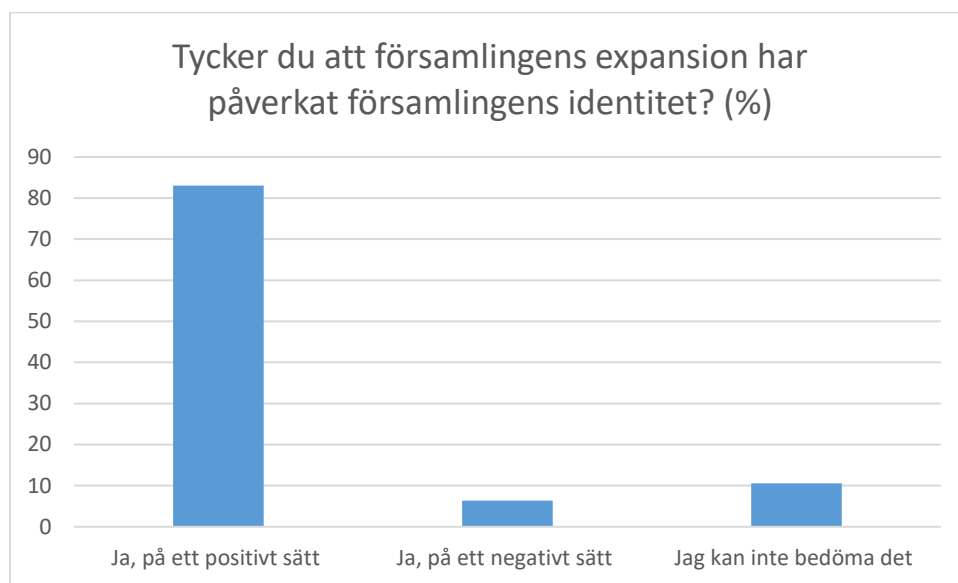

Diagram 17. Tycker du att församlingens expansion (med tex skola och begravningsbyrå) har påverkat församlingens identitet? Procent av totalt 47 svar.

”Jag tror att det i längden är många fler som kanske från början var likgiltigt inställda eller till och med negativt inställda som i olika, icke direkt kyrkliga, sammanhang fått upp ögonen för församlingens alla verksamheter och blivit mer positivt inställda. Många gånger handlar det om okunskap om vad församlingen kan erbjuda”, skriver en som har svarat att det har påverkat positivt. En annan lyfter fram det pågående bygget av församlingens sporthall: ”Detta är helt klart. Församlingen har satt mycket tydliga avtryck hos allmänheten och just nu i synnerhet då församlingen för bl.a. sina elever nu uppför en stor sporthall som kommer att synliggöra församlingen på ett helt nytt sätt över hela stan.”

En annan ville jämföra det med hur det hade sett ut om man inte hade satsat på näringsverksamhet. Om det är bolagen som har möjliggjort verksamheter, kan man inte se det annat än att det har varit positivt, tycks respondenten mena. ”Församlingen hade ju inte annars sett ut så här som den gör. Hur många hade då varit anställda? Vilka verksamheter hade vi haft möjlighet att bedriva då?” Samma tankar uttrycks när de svarande avslutningsvis fick möjlighet att dela med sig av eventuella allmänna tankar eller funderingar om församlingen: ”Jag tycker att det är klokt tänkt att försöka sudda ut bilden av att det som församling i Svenska kyrkan skulle vara ’fult att tjäna pengar’! Alternativet är så mycket sämre med friställd personal och begränsat utbud i verksamheten. Tron att

en församling ska kunna driva verksamhet enbart på kyrkoavgift och tvingas försöka locka till sig fler medlemmar är naiv.”

Tre personer trodde som sagt att församlingens expansion genom bolagsbildningar hade haft negativ påverkan på församlingen, och två av dem motiverade sina svar. Det handlar om skolverksamheten. ”Skolan får mycket kritik och kängor från de kommunala skolorna. Vi ’tar deras barn’ och följer inte de ’oskrivna reglerna’ som kommunen har mellan skolorna”, kommenterar en. Den andra skriver att det är bra förutom apropå segregationen. Svaren är anonyma, men i ett tidigare svar på frågan om profil skriver en person: ”[Församlingen är] Inte längre enbart kyrkan och tron, en större deltagare i samhället. Dessvärre inte helt positivt eftersom förs. har större roll enbart i de ekonomiskt starka grupperna. Segregerad skola, välbärgade pensionärer etc.” Om man ska anta att det är samma person som skriver, så finns det enligt denna alltså ett problem med att skolan är segregerad på så vis att det är barn från socioekonomiskt starkare grupper som går där. I kombination med det som en annan skrev om att de kommunala skolorna tycker att Lindgårdsskolan ”tar deras barn” så liknar det en vanlig diskussion om skolsegregation i relation till det fria skolvalet. Forskning som Skolverket hänvisar till tyder på att det är boendesegregation och skolval som är de avgörande faktorerna bakom skolsegregationen.¹²⁴

I årsredovisningen 2020 skriver man att skolan från och med läsåret 2019/2020 har tagit emot två sjundeklasser, vilket inneburit att två olika skolkulturer har mötts. Många elever har haft stora behov av särskilt stöd och man går därför Skolverkets kompetensutveckling om specialpedagogik.¹²⁵ 2018 ansökte församlingen också om att starta en gymnasiesärskola med specialkompetens för unga med aspergers syndrom.¹²⁶ Ansökan fick dock avslag.¹²⁷ Skolskjuts erbjuds inom hela kommunen. Om det var så att det har funnits tendenser att det har varit barn från socioekonomiskt starkare grupper som har gått i skolan så är detta kanske ett tecken på att man arbetar med det?

¹²⁴ Läs mer på Skolverket: <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/skolsegregationen>

¹²⁵ Årsredovisning 2020, s. 54.

¹²⁶ <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/forsamling-vill-starta-gymnasium-unga-med-sarskilda-behov>
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=6910361>

¹²⁷ Skolinspektionen, tillstånd skolstart 2019-20, all statistik. Orsak till avslaget framgår inte.

Förändringsarbete och folkkyrkoidentitet

Liksom de flesta församlingar i Svenska kyrkan har Västanfors Västervåla haft att förhålla sig till att relationen till Svenska kyrkan gradvis försvagas i Sverige. Andelen som är medlemmar i Svenska kyrkan minskar som bekant stadigt, även om det har sjunkit från med europeiska mått mätt ovanligt hög grad av anslutning. Samtidigt som inkomsterna från medlemmar minskar är kyrkans struktur uppbyggd kring en hög andel anställda och många byggnader att underhålla. Svenska kyrkan bär på ett påtagligt kommunalkyrkligt arv, som dels uttrycker sig i att verksamheten i hög grad vilar på anställda, dels i att det folkrörelseliknande arbetet är svagt.¹²⁸ Thidevall konstaterar, att den pastoralala modell som förknippas med begreppet folkkyrka inte är möjlig att upprätthålla utan tillräckligt många anställda och tillräckliga lokaler.¹²⁹ Det är alltmer uppenbart för många att man måste hitta sätt att förhålla sig till sjunkande medlemstal och lägre intäkter. Många har försökt att skära ned på kostnader genom att tex sälja ut byggnader eller slå samman församlingar. Några har istället försökt att hitta nya vägar till inkomster för att kunna utföra församlingens grundläggande uppgift. Ett fåtal av dem har valt att starta näringsverksamhet.¹³⁰ Kyrkoordningen tillåter numera församlingen att bedriva näringsverksamhet, så länge den har en koppling till den grundläggande uppgiften.¹³¹

Enligt Sven Thidevall kunde man i början av tjugohundratalet urskilja tre huvudmotiv bakom Västanfors Västervålas nya bolagsinitiativ:

- För en församling som arbetar utifrån tanken om folkkyrka är det viktigt att ha stor volym på verksamheten, annars finns inte underlag för den mängd anställda som en folkkyrklig arbetsmodell förutsätter.
- Hotet om minskade kyrkoavgifter kräver att man finner nya finansieringskällor. Församlingen kan här få underlag för fler anställda, trots minskande kyrkoavgifter.
- Ansvarstagande för bygden, en s.k bygdediakonal dimension.¹³²

Det överensstämmer med den analys som Catrin Solig gjorde av Västanfors Västervåla utifrån ett innovationsperspektiv. Enligt henne har församlingen flyttat fram ”gränserna för sin organisationsidentitet”, och att drivkraften att svara mot utvecklingsbehov i en kombination med folkkyrkotanken har fungerat som strategi och motivationsfaktor i expansionen.¹³³

För Västanfors Västervåla har det varit viktigt att kunna behålla en hög andel anställda. Det är i människors möte med de anställda som det kyrkoherden kallar kärnan gestaltas. Till kärnan hör det öppna välkommandet. Genom församlingens anställda förmedlas budskapet utan att det behövs så mycket ord.¹³⁴ Om inte medlemsavgifterna räcker till för att behålla den kärna som de anställda utgör, får man hitta andra sätt att finansiera verksamheten.

I det här avsnittet ska jag beskriva Västanfors Västervålas process för att bredda verksamheterna. I den avslutande delen följer sedan en diskussion.

¹²⁸ Thidevall, s. 120.

¹²⁹ Thidevall, s. 113.

¹³⁰ Hur många det rör sig om exakt finns det inga definitiva svar på.

¹³¹ Kyrkoordningen, 2 kap., § 2.

¹³² Thidevall (2003), *När kartan inte längre stämmer*, s. 104.

¹³³ Catrin Solig (2013), *Att utmana traditionens gränser. En studie i innovativt församlingsarbete med exemplet Västanfors Västervåla församling*. Masteruppsats, Mälardalens högskola, s. 43.

¹³⁴ Thidevall, s. 102.

Processen att bredda verksamheten då och nu

Ordförande i kyrkorådet beskriver i en presentation hur man i församlingen strax efter millennieskiftet tittade på den dramatiskt fallande kurvan över medlemmar. De såg att vad som väntade om man inte gjorde något var en ekonomisk smäll, som riskerade att medföra uppsägning av personal, utförsäljningar av fastigheter och sammanslagningar i storpastorat. Något som man också menade skulle vara ett svek mot de medlemmar som trots allt valde att stanna kvar i Svenska kyrkan. Utifrån den utveckling de såg frågade de sig:

- *Hur lätt kan det vara i framtiden att rekrytera folk till en verksamhet som hela tiden krymper och går kräftgång? Vem vill i framtiden jobba i en sådan organisation?*
- *Kan vi göra något som ger församlingen ekonomiska möjligheter att fortsätta att arbeta på åtminstone samma nivå som i dag?*
- *Är det verkligen tjänstemännen/politikerna i församlingen som bäst vet vad medlemmarna behöver/vill ha, eller är det kanske dags att lägga örat mot marken?*
- *Är det fler gudstjänster som folk i gemen önskar av sin kyrka eller är det vård/skola/medmänsklig omsorg som står högre upp på listan?*¹³⁵

Han beskriver hur församlingshemmets stora väggdekoration, som visar en människas livscykel från vaggan till graven, kom att inspirera de vidare samtalen. I frisen finns kyrkan med på åtskilliga av de olika delarna av ett liv, och församlingen frågade sig hur det såg ut nu. Var finns man med nu och var finns man inte med?

Bild 1: Del av Västanfors Västervåla församlingshems väggdekoration "Från vaggan till graven", som blev en inspiration i församlingens förändringsarbete.

Man försökte identifiera "vita fläckar" i församlingens kontakter med människor i olika åldrar, och hittade fyra grupper som kyrkan hade svagare kontakt med: barn och unga i skolåldern, personer mitt i livspusslet, de stora industriernas anställda, samt avlidna som handhas av begravningsbyråer. För varje grupp ställde man sig några frågor. Barn och unga är i skolan en stor del av sin vakna tid och

¹³⁵ Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019. <https://stiftsgardenrattvik.se/wp-content/uploads/2019/11/PPT.pdf>

där finns inte kyrkan. Finns det något sätt att möta dem och deras familjer? Vuxna som ska kombinera yrkesliv och familj har oftast inte tid. Vad kan man göra för att möta dessa upptagna människor? På de stora industrierna finns anställda som lätt kan komma i kläm. Har kyrkan någon uppgift att fylla där? Och varför måste kyrkan lämna över ansvaret för en avliden församlingsbo till en begravningsbyrå? Skulle inte kyrkan kunna ta hand om det själva?

Som ett sätt att reflektera kring sin egen roll som kyrka tittade man bakåt, framåt och "runt hörnet". I backspegeln såg man då att fram till 1862 hade kyrkan varit den samhällsaktör som hade haft det huvudsakliga ansvaret för skola, sjukvård och fattigvård. För nutiden såg man att kyrkan sedan relationsförändringen 2000 hade fått nya möjligheter att verka i samhället. Kyrkorådets ordförande beskriver det som att kyrkan "fr.o.m år 2000, som självständigt trossamfund, hade fått ett tydligt uppdrag att både initiera och även driva verksamheter av social karaktär."¹³⁶ Därför såg man framöver "en mängd möjligheter av hög diakonal halt", bland annat när det gäller begravingar.

Man ville bredda och fördjupa sitt samhällsengagemang, samtidigt som det inte fanns ekonomi för att satsa på något som bara finansierades av kyrkoavgiftsmedel. Med andra ord kunde man inte satsa på något nytt utan att samtidigt hitta nya sätt att finansiera det.¹³⁷ Ett tydligt ställningstagande från församlingen var att kyrkoavgiften alltid skulle gå tillbaka till medlemmarna i form av kyrkliga insatser, aktiviteter eller verksamheter. Till det följde, att verksamhet som innebär stöd till offentlig förvaltning aldrig skulle ske utan kostnadstäckt ersättning.¹³⁸ Kyrkan ska inte utföra det offentligas uppgifter gratis, ville man markera: man ska inte vara "samhällets städgumma".¹³⁹ Man värnar om att de avgifter som betalas in ska gå till församlingens verksamheter. "En mycket viktig uppgift för församlingen är att de avgifter som medlemmarna betalar (kyrkoavgiften från medlemmar respektive begravningsavgiften från samtliga folkbokförda i församlingen) skall förvaltas på ett bra och seriöst sätt."¹⁴⁰ Att lägga nya verksamheter i bolag blev då ett sätt att hålla isär de olika finansieringsformerna och minska den ekonomiska risken för församlingen. Det innebär dessutom att överskott kan flyttas till andra verksamheter. "Bolagsstrukturen innebär att vi får 'brandväggar' mellan olika verksamheter vad gäller ekonomiskt risktagande, samtidigt som det möjliggör för ägaren/församlingen att flytta verksamhetsöverskott till de verksamheter där nyttan av extraresurser blir störst", skriver man på hemsidan under rubriken "Varför driver församlingen verksamhet i bolagsform?".¹⁴¹ I ett föredrag framhöll kyrkorådets ordförande att anledningen till att de valde att driva verksamhet i bolagsform istället för i församlingens egen regi dels var för att medlemmarnas

¹³⁶ Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019.

¹³⁷ Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019.

¹³⁸ Ett exempel på sådant man därför avstod från var äldreboende. ¹³⁸ Enligt Henrik Rydberg fanns planer på att starta äldreboende, men det föll på att kommunen var inställd på att sänka ersättningen för driften av ett äldreboende till en nivå som församlingen inte ansåg att man kunde leverera tillräcklig kvalitet för. Istället för att då själva gå in och täcka upp så valde man att avstå.

¹³⁹ Man använder alltså det i den allmänna debatten ofta använda uttrycket att idéburna organisationer inte ska vara "samhällets städgumma". Det var även det uttryck som användes när biskop Ytterberg invigde Svenska kyrkans första friskola, Västanfors Västervålas Lindgårdsskolan, 2002. Han menade att det var viktigt att man tog betalt om man utförde verksamhet som det offentliga har ansvar för, så att man inte blev "städgumma". Se "Svenska kyrkan startar sin första friskola", Svenska dagbladet, 2002-08-25. Även tex Lars- Erik Olsson (2008), "Civla samhället och utsatta medborgare – hemlöshet som exempel", *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1 2008. Kyrkoherden har bemött kritiken mot att man skulle bli städgumma åt samhället om man utförde tjänster åt det offentliga med att han ser sig som en städfirma, som tar betalt på rätt ställe (Solig, s. 38).

¹⁴⁰ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/sida/172>

¹⁴¹ <http://vastanfors.svenskakyrkan.se/index.php?p=283>

avgifter inte skulle riskeras (i och med att eventuella förluster stannar i bolaget och inte belastar församlingens budget) och att eventuell vinst antingen kan gå in och förstärka församlingens egen verksamhet eller gå in och stärka verksamhet i något bolag. Han menade också att det skulle möjliggöra att styra efter verksamhet snarare än beslutad budget. Det gör emellertid att frågan om styrning och ledning blir oerhört viktig att förtydliga. Kyrkorådets ordförande skriver att det är ”regel nummer ett” och ”A och O i all kyrkorättslig verksamhet” att hela organisationen (tjänstemän och förtroendevalda) har en genomtänkt och gemensam uppfattning om vem som beslutar vad och hur i församlingen. De måste också ha förtroende för den strukturen.¹⁴²

Det tycks man också ha sett till i Västanfors Västervåla. De förtroendevalda har till uppgift och ansvar att bestämma mål och inriktning för församlingens verksamhet. Frågan om *hur* de uppställda målen skall nås är sedan de anställdas uppgift att lösa. Det innebär att alla operativa frågor (hur-frågor) beslutas av anställd personal, på delegation från kyrkofullmäktige. Ett utvecklat delegationssystem möjliggör självständigt ansvarstagande. Det ska vara en enkel beslutsorganisation, klar gränsdragning mellan styrnings- och ledningsansvaret, tydlig rågång mellan kyrkofullmäktiges och kyrkorådets beslutsbefogenheter, samt en möjlighet till delaktighet genom verksamhetskommittéer. För att få en hög flexibilitet hos personalen satsar man på kompetensutveckling och har regelbundna utvecklingssamtal istället för individuella arbetsbeskrivningar.

Beslutsprocessen vid verksamhetsutveckling inleds med en första kontakt mellan kyrkoherde och kyrkorådets ordförande. Sedan tas en första kyrkopolitisk kontakt genom någon av verksamhetskommittéerna. Accepteras den där tas en andra kyrkopolitisk kontakt i kyrkorådets beredningsutskott eller i koncernens moderbolagsstyrelse. Godkänns idén där ställs ett antal frågor före start.¹⁴³ Verkar allting fungera i enlighet med kontrollfrågorna går idén vidare till föredragning och beslut i kyrkorådet eller moderbolagets styrelse. Därefter informeras kyrkofullmäktige. Det är alltid kyrkofullmäktige som beslutar om lånetak och skuldsättningsgrad.

¹⁴² Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019.

¹⁴³ Kontrollfrågorna har fem huvudrubriker: Formaliafrågor (kyrkoordningen, församlingsinstruktion, lagstiftning etc), Affärsplan (marknadsundersökning, ekonomi), Kyrkopolitiska frågor (diakonal halt, styrningsfrågor etc), Operativa frågor (ledning, delegering, synergier) samt Resursfrågor (personal, lokaler etc).

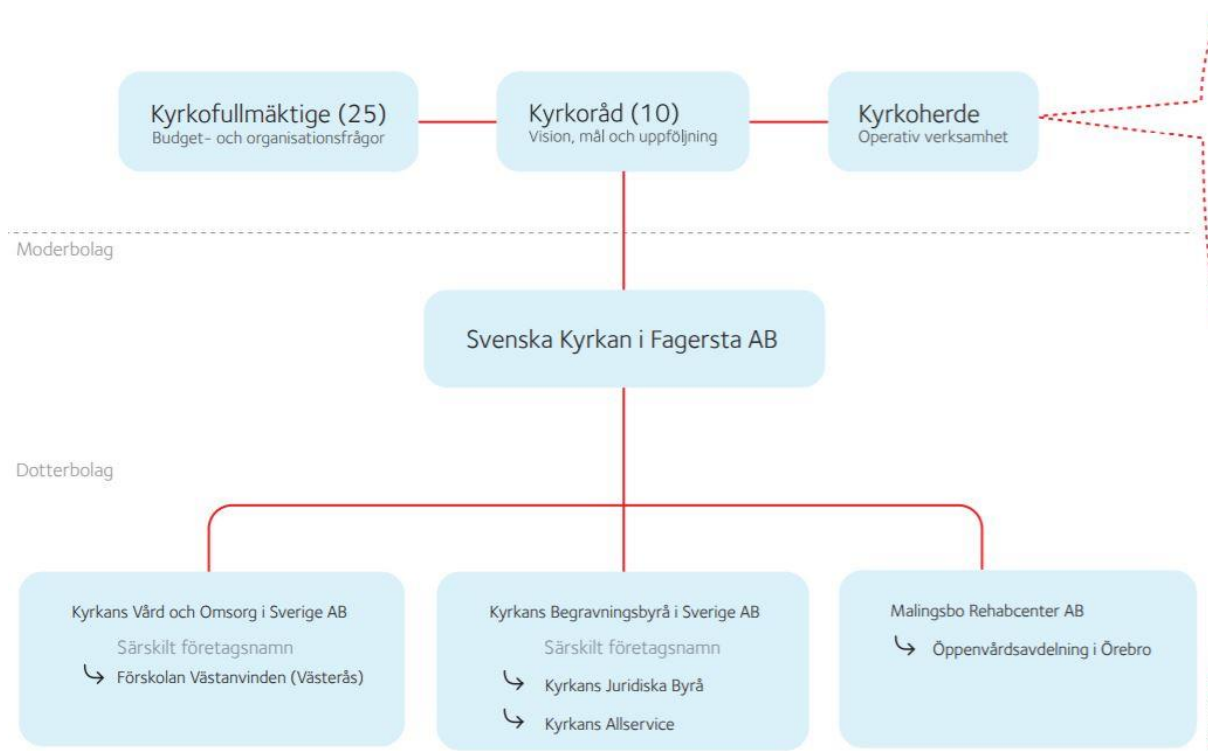

Bild 2: Organisationsskiss Västanfors Västervåla församling och bolag. (Bildens beskuren, hel bild finns i bilaga 1.)

Som synes av organisationsskissen och kontrollfrågorna så är bolagsverksamheterna kopplade till församlingen genom såväl styrning och ledning som genom att nya verksamheter bedöms utifrån huruvida de har en diakonal dimension eller inte. Kyrkoherden finns också med i samtliga bolag och alla chefer lyder under honom.

Man var medveten om att det fanns olika risker med att starta näringsverksamhet. Den största risken man såg var enligt kyrkorådets ordförande att man skulle tappa fokus och att den sociala ekonomi som man avsåg att ge sig in i genom bolagen primärt skulle bli ett sätt att dra in pengar. Även om man behöver pengar för att driva verksamhet måste verksamheten ha en koppling till den grundläggande uppgiften. Det handlar inte bara om att verksamheten ska ha en diakonal halt. Församlingen betonar att gudstjänstlivet är ett nödvändigt centrum om man vill satsa på bolagsbildningar: "Vi insåg att Gudstjänsten alltid måste stå i centrum för församlingens arbete bland människor", skriver kyrkorådets ordförande. "Gudstjänsten är en förutsättning för ett trovärdigt kyrkligt välfärdsengagemang!"¹⁴⁴ Utan förankringen i gudstjänsten tappar man relevansen för sin egen existens, tycks man mena.

Några gynnsamma förutsättningar

När Thidevall intervjuade den då ganska nytilträdde kyrkoherden Henrik Rydberg sade kyrkoherden att han ville "återupprätta den gamla sockentanken utifrån vår tids förutsättningar, med ett ansvarstagande för hela den lokala situationen som går vida utöver vad som var möjligt på den kyrkokommunala parentesens tid."¹⁴⁵ Flera¹⁴⁶ har påpekat att just i Fagersta, där kommun och församling sammanfaller geografiskt, finns en gynnsam förutsättning. "Det bevarade sambandet

¹⁴⁴ Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, oktober 2019.

¹⁴⁵ Thidevall (2003), s. 58.

¹⁴⁶ Tex Thidevall, Solig, Ytterberg.

mellan kyrkligt och kommunalt arbetsområde ger särskilda fördelar om den gamla sockentanken ska omsättas i dagens situation”, skriver Thidevall.¹⁴⁷ Samma förhållande gäller fortfarande. Det är numera långt ifrån självklart att en församling eller ens alltid ett pastorat sammanfaller med en borgerlig kommun. Samtidigt är församlingens gränser något djupt rotat inom församlingar i Svenska kyrkan. I Västerås stifts projekt Aktör för välfärd noterade de utvärderande forskarna att den geografiska avgränsningen för den enskilda församlingen tycktes grundläggande för församlingens självförståelse, och att det inte tycktes finnas några enkla sätt att upphäva det (för att tex få till stånd en ökad samverkan mellan församlingar).¹⁴⁸ Västanfors Västervåla kan fungera som territorialförsamling utifrån sina egna förutsättningar på ett annat sätt än där församlingen inte ingår i en politisk och ekonomisk enhet.¹⁴⁹

En förutsättning som har varit särskilt viktig för församlingens vägval är dock snarare den kyrkopolitiska. Efter kyrkovalet 2001 hade församlingen fått en helt ny mandatgrupp. Majoritet blev nu Partipolitiskt obundna i Svenska kyrkan (POSK), vilka som namnet påpekar inte har några partipolitiska hänsyn att förhålla sig till. Det gjorde att kyrkorådet var mycket friare när de började reflektera över de olika framtidsutmaningar som jag beskrev tidigare. I Catrin Soligs studie av Västanfors Västervåla som innovatörer lyfte de fokusgrupper hon ordnade fram POSKs betydelse som avgörande för möjligheten att starta bolag. Hon citerar en person som menar att det församlingen har gjort inte skulle vara möjligt på andra håll, eftersom politikerna skulle säga nej oavsett om det fanns kompetens och villig personal. Om en politiskt aktiv person sitter för ett visst parti i kommunen och även i kyrkan hamnar denna lätt i intressekonflikter, enligt POSK, som betonar att kyrkopolitiker ska vara lokalt engagerade i kyrkans verksamhet.¹⁵⁰ Eftersom Socialdemokraterna exempelvis är emot kyrkliga begravningsbyråer skulle församlingen knappast ha kunnat starta en sådan om majoritetsstyret hade varit socialdemokratiskt. POSKs position i församlingen utvecklades under början av 2000-talet. Efter att inledningsvis ha varit i minoritet kom några tongivande personer på viktiga poster 2003, och fyra år senare var nomineringsgruppen i majoritet. Fokusgrupperna i Soligs rapport uppfattade det som att POSKs ledamöter på ett annat sätt arbetade för verksamheten.¹⁵¹ När POSK tillträdde gav de också stort utrymme till församlingen att verka på delegation. Församlingen har en långtgående delegation mellan styrnings- och operativ nivå, vilket Soligs fokusgrupper upplevde skapade handlingskraft i församlingen. De mindes hur det varit tidigare, då politiker tagit upp detaljfrågor. Sådana kan numera tas direkt i den operativa verksamheten, något som frigjort både tid och energi, menade de.¹⁵²

Ytterligare en faktor som har möjliggjort de vägval församlingen har gjort hör samman med vissa nyckelpersoner i ledningen. Den nuvarande kyrkoherden Henrik Rydberg började som tillförordnad 2000 och snabbade vid sitt tillträde på vissa förändringsprocesser som påbörjats redan av den tidigare kyrkoherden Ola Söderberg. Soligs fokusgrupp beskriver att både den gamla och den nya kyrkoherden hade ett genuint engagemang för församlingen och dess utveckling, men att ledarstilarna skiljde sig åt. Den nya kyrkoherdens var mer drivande. Henrik Rydbergs entreprenöriella ledarstil kom att ha stor påverkan. Enligt fokusgrupperna hade han driv och förmåga att delegera

¹⁴⁷ Thidevall (2003), s. 59.

¹⁴⁸ Mann, Einarsson, Wijkström (2014), *Västerås stift i omförhandlingen av det svenska välfärdskontraktet*, s. 70. Projektet var finansierat av Europeiska socialfonden och bedrevs mellan 2010-2014.

¹⁴⁹ Thidevall, *När kartan inte längre stämmer*, s. 92.

¹⁵⁰ Solig, s. 36. Även <https://www.posk.se> : ”POSK finns till för att ge kyrkligt engagerade personer en plattform att kunna ställa upp i kyrkovalet och ta ansvar som förtroendevalda i Svenska kyrkan utan att behöva tillhöra ett allmänpolitiskt parti, och utan att knyta sitt kyrkliga ansvarstagande till ett sekulärt partiprogram.”

¹⁵¹ Solig, *Att utmana traditionens gränser*, s. 37.

¹⁵² Solig, s. 37.

ansvar. Utan honom hade man inte "varit i närheten" av att vara där de är, menade fokusgruppen.¹⁵³ När Catrin Solig studerade församlingen från ett innovationsperspektiv beskrev hon att kyrkoherden bidragit till att skapa vad hon såg som "en kultur för innovation": ett öppet idéklimat med engagerade medarbetare och ledning som har varit lyhörda för varandras idéer i en tillåtande, prestigelös, avspänd atmosfär.¹⁵⁴ Hennes fokusgrupp betonar att kyrkoherden har byggt en kultur där man vågar prova, utan att vara rädd för att misslyckas. Det är inte traditionellt kyrkligt tänk, enligt dem.¹⁵⁵ Baksidan av en stor öppenhet inför att våga prova och våga misslyckas är spretighet och frustration om saker inte riktigt lyfter. Sådant har också förekommit.¹⁵⁶

Såväl strukturella som individuella faktorer kan alltså påverka förutsättningarna för att göra vissa avgörande vägval. Församlingen identifierar emellertid själv kompetensförsörjningen på kyrkoherde-, vd-nivå och hos förtroendevalda som en riskfaktor framöver.¹⁵⁷ Rekryteringsunderlaget för kyrkopolitiker är tunt och en ny kyrkoherde behöver en speciell typ av kompetens. Bra personer på alla dessa poster behövs på en plats som Västanfors Västervåla, särskilt eftersom de på många sätt inte passar in i de verksamhetsstödande strukturer som organisationen Svenska kyrkan erbjuder. En nackdel med att trampa upp nya stigar är ju att det kräver mer jobb än att gå där andra redan har berett väg. Om målsättningen är att "ständigt söka nya vägar att vara kyrka idag", som församlingsinstruktionen anger, kommer det att bli en utmaning att hitta personer med rätt kompetens när det är dags för generationsväxling. Ett svar på enkäten uttrycker detta dilemma. "Återväxten i politiken är ordentligt utmanad. Vad sker när de drivande i förs. inte längre är aktiva? Ska vi rekrytera en KH eller en VD?"

¹⁵³ Solig, s. 37 och 38.

¹⁵⁴ Solig, s. 41.

¹⁵⁵ Solig, s. 39.

¹⁵⁶ Solig, s. 39.

¹⁵⁷ Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019.

Vilken folkkyrka blev det?

Vilken folkkyrka önskade Västanfors Västervåla och vilken folkkyrka blev det? Vid en sådan frågeställning är det lätt att man fastnar vid begreppet folkkyrka, som har diskuterats under flera decennier och som rymmer många olika kyrkosyner.¹⁵⁸ Jag tänker inte fördjupa mig i diskussioner om begreppet, utan vill försöka fånga hur man uppfattar och försöker förverkliga sitt uppdrag som församling. I Lagen om Svenska kyrkan står uttryckligen att Svenska kyrkan är en (öppen) folkkyrka, vilket i lagtexten skrivs i samma paragraf som den formella uppbyggnaden med en samverkan mellan kyrkligt ämbete och demokratiskt organisation.¹⁵⁹ Lagtextens folkkyrka tycks alltså avse att reglera att styrning av kyrkan inte ska vara klerikal utan att styrningen delas med "folket" genom sina valda representanter. Det kan sägas vara den minsta gemensamma, juridiskt påbjudna, nämnaren mellan i övrigt flera olika sätt att tolka vad en folkkyrka är eller ska vara.

Extensiv och tjänsteinriktad

Teologen Thomas Ekstrand tecknar i *Folkkyrkans gränser* (2002) fem kyrkliga idealtyper som inom folkkyrkotanken. Idealtyperna är: 1. Folkkyrkan som en nådemedelsinstitution 2. En kollektivt orienterad, skapelseteologisk folkkyrkotanke 3. Kyrkan som nådemedelsförvaltande gemenskap 4. En tjänsteinriktad folkkyrkosyn samt 5. En feministiskt bestämd folkkyrkosyn.¹⁶⁰ Av dem är den tjänsteinriktade kyrkosynen den som tycks ligga närmast medlemmarnas.¹⁶¹ Teologiskt motiveras tjänsteperspektivet utifrån en skapelseteologisk grund där tjänandet av nästan får en central ställning. Teologins kontextualisering är också central. I den svenska kontexten efterfrågas kyrkan som en del av välfärdssystemet. Guds kallelse till den kyrkliga organisationen är att verka i denna kontext.¹⁶² Den kyrkosyn som ligger närmast det medlemmarna tycks föredra är också den kyrkosyn som Västanfors Västervåla församling i sina vägval och i sin självförståelse tycks ligga närmast.

Forskaren och tidigare biskopen i Borgå stift Björn Vikström har konstaterat, att "folkkyrkan kännetecknas av en dubbel lojalitet; å ena sidan mot sin egen bekännelsetradition och identitet som kristet trossamfund, å andra sidan mot de människor som bor på det geografiska område där lokalförsamlingarna verkar".¹⁶³ I Vikströms redogörelse för huvudlinjerna i den svenska folkkyrkoteologin menar han att de speglar två kyrkosyner. Han konstaterar att det i båda fallen handlar om omsorg om kyrkans överlevnad, där den ena kyrkosynen betonar vikten av att kyrkan lyckas nå ut till det stora flertal som blivit främmande för kristen tro. Den andra kyrkosynen betonar snarare förmågan att skapa synliga och fungerande gudstjänstgemenskaper.¹⁶⁴ Sven Thidevall beskriver det som spänningen mellan extensitet och intensitet: mellan kyrkans folkomspännande drag och kyrkan som innerlig trosgemenskap. "En överbetoning av kyrkans extensivitet riskerar att späda ut evangeliet till allt verkningslösare doser. En överbetoning av intensiteten riskerar å andra

¹⁵⁸ För en översikt, se exempelvis Jonas Ideström (2012), *Folkkyrkotanken: innehåll och utmaningar. En översikt av studier under 2000-talet*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet.

¹⁵⁹ Lagen om Svenska kyrkan, 2§.

¹⁶⁰ Ekstrand, Thomas (2002), *Folkkyrkans gränser. En teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkkyrka*. Verbum, Stockholm.

¹⁶¹ Johanna Gustafsson Lundberg (2012), *Medlem 2010- en teologisk kommentar*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet, s. 54. Då det var svårt att få tag på boken har jag använt mig av Johanna Gustafsson Lundberg sammanfattning.

¹⁶² Gustafsson Lundberg (2012), *Medlem 2010- en teologisk kommentar*, s. 54.

¹⁶³ Vikström (2008), *Folkkyrka i en postmodern tid – tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap?* s. 14.

¹⁶⁴ Vikström, s. 109.

sidan att föra in kyrkan i världsfrånvändhet. I båda fallen hotas inkarnationen av Ordet, om än av motsatta skäl. Extensitetens risk är att evangeliet tunnas ut, intensitetens risk är att människors verklighet tappas ur sikte.”¹⁶⁵ Om folkkyrkan ska ha en framtid gäller det att hitta rätt kurs mellan dessa båda ytterligheter, menar Thidevall.

Om man ska använda sig av de två renodlade perspektiven kan man säga att Västanfors Västervåla betonar att man måste nå ut till fler och att de i betydligt högre grad än de flesta andra församlingar har varit beredda att prova nya sätt att göra det på. Jag uppfattar det som att Västanfors Västervåla församling i sina vägval och i sin självförståelse ligger närmast den tjänsteinriktade folkkyrkosynen i Ekstrands modell. De är en av de församlingar som har gått längst av dem som har satsat på att expandera istället för att krympa. Västanfors Västervåla har valt en bredare definition av församlingens uppdrag än de flesta andra församlingar. De beskriver det själva som att de har gjort det utifrån en tolkning av kyrkans historiska samhällsåtaganden, nutida möjligheter och framtida utmaningar. Thidevall kallar det en bygdediakonal dimension, och kyrkoherden kallar det att ”återupprätta den gamla sockentanken”. Församlingen tillåter organisationens identitet att rymma bolagsverksamhet, dels för att den i sig kan innebära att visa medmänsklig omsorg och dels för att församlingen som organisation skulle få ekonomiskt svårt att upprätthålla sin verksamhet om man inte kan få annan finansiering än den krympande kyrkoavgiften. Dessutom hoppas man, att när kyrkan går in och deltar i sådant som människor i Fagersta tycker är viktigt, som exempelvis en bra skola, så kan de anse att det är mer relevant att vara medlemmar i Svenska kyrkan även om de inte är så intresserade av gudstjänsterna. Med Thidevalls formulering skulle de kunna betecknas som extensiva.

Gudstjänsten som grund

Den risk som såväl Thidevall som Ekstrand och Gustafsson ser med en församling med extensiv, tjänsteinriktad kyrkosyn mynnar ut i att evangeliet riskerar att försvagas. Dels genom att anställda med svagare koppling till kärnuppdraget tillkommer, dels om man ger efter så mycket för vad ”folk vill ha” att man undviker obekväma åsikter. En utmaning som Thidevall identifierade 2003 var hur en expanderande verksamhet skulle behålla kopplingen till och förankringen i evangeliet. Visserligen gör en omfattande församlingsverksamhet med många anställda det möjligt för församlingen att fortsätta driva verksamheter genom anställda. Men genom de nya initiativen (alltså näringsverksamheterna) tillkommer nya grupper av anställda, som inte har till uppgift att relatera direkt till församlingens uppdrag. Då uppstår risken att evangeliet försvagas, enligt Thidevall.¹⁶⁶ Har det då blivit så?

En del av upplägget som exempelvis begravningsbyrån vilar på innebär att anställda går emellan församlingens interna arbete och bolagsverksamheten.¹⁶⁷ Det minskar åtminstone för de bolag som har det upplägget risken för uppdelade verksamheter. Man kan också titta på svaren på enkäten som skickades ut till anställda och förtroendevalda. Enkätsvaren tyder på en stark förankring i kristen tro både hos anställda och förtroendevalda. Som jag tog upp i avsnittet om enkätundersökningen, så var det runt sjuttio procent av de svarande som markerade sina högtider i församlingen, som besökte gudstjänster eller andakter på sin fritid eller som gick på någon av församlingens övriga aktiviteter.¹⁶⁸ Frågorna gällde som sagt personernas privata liv, inte vad de gjorde inom ramen för sin anställning

¹⁶⁵ Thidevall (2003), s. 122.

¹⁶⁶ Thidevall, *När kartan inte längre stämmer*, s. 105.

¹⁶⁷ När församlingens anställda används av begravningsbyrån faktureras byrån av församlingen. Läs mer i Hollmer (2019), *”Vi sänker tröskeln till kyrkan”*.

¹⁶⁸ Andelen som svarade var som sagt lågt, men samtidigt överensstämmer svarsmonstret med tidigare mätningar med större underlag.

eller sitt uppdrag. Åtminstone bland dem som har svarat är församlingens verksamhet något som anknyter till deras personliga tro och något som de vill dela även när de inte får betalt för det.

Församlingens anställda och förtroendevalda tycks ha en stark relation till sin församling. Detta visades även 2013, där anställda beskriver en stark motivation och "vi-känsla", där man upplever sig välkomnade och bemyndigade som anställda.¹⁶⁹ En person som besvarade enkäten till anställda och förtroendevalda skriver: "Vi är en mycket målmedveten församling med en säker och trygg ideologi som helt bygger på kristen grund och där vi i tid insett att det gäller att kraftfullt försöka möta framtidens utmaningar (en stramare kyrklig ekonomi och nya utmaningar präglade av ett alltmer sekulariserat samhälle). Men vi har ibland förvånat oss över det tidvis starka inomkyrkliga motstånd vi mött, men som egentligen bara gjort oss än starkare och helt förvissade om att den väg vi väljer att gå är den rätta vägen för ett folkkyrkligt ansvarstagande. Vi har valt att inte stå på perrongen och titta på när alla möjligheternas tåg susar förbi. Då skulle vi ha missat vår chans att på ett trovärdigt och kristet sätt tjäna dem som vi har ett ansvar för, nämligen vår Nästa."

En annan aspekt som skulle kunna tala emot att församlingen har hamnat i extensivitetsdiket är det faktum att delar av gudstjänstsedan är starkare i Västanfors Västervåla än riksnittet (se kapitlet om församlingen i statistiken). När Sven Thidevall studerade församlingen 2002 minskade antalet människor som regelbundet firade gudstjänst och han skrev att det var svårt att få ett levande gudstjänstliv att fungera.¹⁷⁰ Det har man alltså nu lyckats bryta, åtminstone när det gäller andra typer av gudstjänster än huvudgudstjänst. Musikgudstjänsterna tycks ha varit särskilt framgångsrika.¹⁷¹ Församlingen betonar gudstjänsten som grunden för trovärdighet och relevans. Som kyrkorådets ordförande formulerar det i sin presentation: gudstjänsten måste alltid stå i centrum för församlingens arbete med människor, och "gudstjänsten är en förutsättning för ett trovärdigt kyrkligt välfärdsengagemang!"¹⁷² Uppenbarligen har man lyckats med att ge fler människor en upplevelse av att gudstjänsten är meningsfull.

Hög andel anställda, få ideella

Den gamla folkkyrkotanken var beroende av en kulturell homogenitet, där Svenska kyrkan var en självklar del av samhället. Det är trots allt bara tjugo år sedan kyrkan slutade vara en statskyrka. När författaren till denna rapport var barn fanns ortens folkbokföring fortfarande i pastorsexpeditionen i prästgården där vi bodde. Samhället har emellertid förändrats mycket, och kyrkans relevans är numera långt ifrån självklar för en stor del av svenska folket. Det innebär också att inkomsterna minskar, vilket i sin tur gör det svårare att upprätthålla den gamla strukturen med en hög grad av anställda. Att hitta sätt att behålla personal för att kunna driva verksamhet var också en uttalad målsättning för Västanfors Västervåla församling när förändringsarbetet påbörjades, vilket man med en personalökning från 40 till 112 onekligen har lyckats med.

Det tycks mer eller mindre självskrivet i de olika folkkyrkotankarna att om kyrkan ska sträva efter att vara öppen för alla som bor inom församlingens område så kräver det en hög andel anställda. Samtidigt är det förstås viktigt att syftet med en församlings verksamhet (eller med folkkyrkan som idé) inte blir de anställda.

Teologen Patrik Hagman argumenterar i *Efter folkkyrkan* att kyrkan borde förflytta sig från ett alltför starkt fokus på de anställda. "Även om den traditionella folkkyrkotanken på många sätt saknar en idé

¹⁶⁹ Catrin Solig (2013), *Att utmana traditionens gränser. En studie av innovativt församlingsarbete med exemplet Västanfors Västervåla*, s. 38.

¹⁷⁰ Thidevall, s. 108.

¹⁷¹ Verksamhetsuppföljning 2019, s. 32.

¹⁷² Anders Linger, 2019.

om på vilket sätt kyrkan är Kristi kropp tror jag likväl att det i praktiken är så att folkkyrkan *har* en kropp (...) Men denna kropp utgörs primärt av kyrkans anställda”.¹⁷³ Enligt honom bör den gudstjänstfirande gemenskapen ställas i centrum, dels genom att prästen i gudstjänsten stödjer gemenskapen som firar, dels genom att en stor del av de uppgifter som utförs av anställda skulle utföras av den gudstjänstfirande gemenskapen. De anställda skulle med ett annat ord mer fungera som möjliggörare än utförare. Formen som Hagman tänker sig är mer lik folkrörelsernas arbete, men man kan fråga sig hur en sådan kyrkosyn ställer sig till de som kan tänka sig att arbeta ideellt inom kyrkan men som inte är intresserade av att delta i gudstjänst- är de välkomna ändå?

Även om man inte delar Hagmans analys fullt ut finns det dock onekligen potential att närma sig folkrörelserna och ett utökat möjliggörande av ideellt engagemang inom Svenska kyrkan. Det visade en undersökning bland allmänheten 2015.¹⁷⁴ Det var endast tre procent av de 5400 svarande som var ideellt engagerade i Svenska kyrkan. Runt trettio procent av de som inte var det var dock intresserade av att bli det. Av dem som var engagerade i en annan organisation kunde ändå 18 procent tänka sig ett ideellt engagemang i Svenska kyrkan. Den viktigaste anledningen för att vilja arbeta som ideell var att hjälpa människor som har det svårt: alltså ett diakonalt motiv. Undersökningen visade dock på en slående diskrepans mellan vad de tre procent som var ideellt engagerade i Svenska kyrkan gjorde, och vad samtliga svarande som kunde tänka sig att arbeta ideellt inom kyrkan skulle vilja göra. De områden där de ideella inom kyrkan som svarade gjorde sina insatser var framförallt gudstjänster, medan det folk skulle *vilja* engagera sig i framförallt var olika diakonala verksamheter samt verksamheter för barn och unga.

Nationellt finns alltså en skillnad mellan vad de flesta ideella inom kyrkan gör och vad de samt de som kan tänka sig att engagera sig ideellt skulle vilja göra. Det tycks också finnas en ovana hos de flesta församlingar vid att formulera och utåtriktat erbjuda möjligheten till ideellt arbete inom Svenska kyrkan. Vid en snabb sökning på Ideellt forum i Svenska kyrkan¹⁷⁵ oktober 2020 fanns endast 23 annonser för hela Sverige. Hälften av annonserna kom från Umeå pastorat, som tycks ha ett utbyggt arbete med volontärer. Det fanns inga annonser från församlingar i Västerås stift. Detta trots att det vid tillfället pågår en pandemi där många människor är ensamma och behöver hjälp av olika slag. Självklart engagerar sig många församlingar ändå, men frånvaron av utåtriktade erbjudanden om att bli en del av kyrkans stödjande gemenskap tyder ändå på något.

Västanfors Västervåla den enda församling i Västerås stift som inte nämner ideella i sin församlingsinstruktion.¹⁷⁶ Möjligen finns de indirekt med när man skriver att församlingen inte bara är de anställda.¹⁷⁷ I verksamhetsuppföljningen anges dock att frivilliga deltar i kyrklunch och i packgruppen, som båda är en gång i veckan. Utöver det finns frivilliga i konfirmandarbetet samt medverkar under julafton och alla helgons dag. Tidigare fanns ett internationellt café som lades ned då antalet flyktingar minskade.¹⁷⁸ Kyrkoherden berättar i ett telefonsamtal att man cirka tjugo år tidigare hade fler satsningar som inbegrep ideella, bland annat brottsofferjour och besöksgrupper. Erfarenheterna från detta gjorde emellertid att man såg svårigheter med ideellt engagemang. Dels att rekrytera ideella, och dels att de som rekryteras måste ha tillräcklig kompetens för uppdraget.

¹⁷³ Patrik Hagman (2013), *Efter folkkyrkan. En teologi om kyrkan i det efterkristna samhället*, s. 246.

¹⁷⁴ Extern kyrkbuss hösten 2015. Kyrkokansliet. En undersökning om idealitet inom Svenska kyrkan är under framtagande, men var inte färdig när denna rapport skrevs.

¹⁷⁵ <https://svenskakyrkan.volontarbyran.org/>

¹⁷⁶ Enligt den stiftsadjunkt som under 2020 undersöker idealitet inom stiftet. Undersökningen är dock pågående så ingen hänvisning till skriftligt material kan i skrivande stund göras, annat än till de respektive församlingsinstruktionerna.

¹⁷⁷ Församlingsinstruktion 2018-2021.

¹⁷⁸ Västanfors Västervåla, årsredovisning 2019, s. 45. Avsnittet Frivilliga i församlingen.

Frivillighet kräver resurser, men framförallt kräver det en viss grad av professionalitet, menar han. Han är också tveksam till om det verkligen finns så många som är intresserade, särskilt inte av regelbundna uppdrag. Församlingen samverkar dock med olika frivilligorganisationer på så vis att man utan kostnad upplåter lokaler åt nattvandrare och självhjälpsgrupper som Anonyma Alkoholister.

Det finns alltså ett visst engagemang, men det skulle kanske kunna utvecklas än mer? Tittar man på hemsidan finns tex ingen hänvisning för den som vill engagera sig ideellt. Det är dock inget som är specifikt för Västanfors Västervåla, utan sannolikt saknas det hos majoriteten av alla församlingar i Svenska kyrkan.¹⁷⁹ Men att utveckla möjligheten och göra det lättillgängligt att engagera sig ideellt kan vara ett sätt att skapa samhörighet med Svenska kyrkan, särskilt på en ort med svag kyrklig tradition. Däremot är frivillighet, som kyrkoherden påpekar, fortfarande något som kräver resurser och professionalitet.

Nya traditioner utmanar

Verksamhetsstatistiken visar, att många av de mer tydligt religiöst kopplade verksamheterna generellt har en tämligen svag förankring hos Fagerstaborna. Detta har en lång historisk tradition i området och är i sig inte förvånande. Men det är också en del i den generella trenden i Sverige, där engagemanget i organiserad religion minskar i befolkningen. Denna trend har beskrivits av åtskilliga forskare.¹⁸⁰ Enligt religionshistorikern David Thurfjell uppfattar svenskar sig själva som "postkristna".¹⁸¹ Förutom den allmänna sekulariseringen har vissa områden i Sverige sedan länge varit mer sekulariserade än andra, och Fagersta hör dit. På så vis är det en uppförsbacke att få ens de som fortfarande är medlemmar i kyrkan att mer aktivt besöka exempelvis gudstjänster.

De kyrkliga handlingarna har ofta en starkare ställning än gudstjänster när det gäller vid vilka tillfällen människor möter Svenska kyrkan. Man talar därför ibland om "förrättningsreligiositet"¹⁸² eller "förrättningskyrka".¹⁸³ I *Folkkyrkans mötesplatser* diskuteras begreppet "förrättningskyrka", och man betonar att förrättningarna är den kanske viktigaste kontaktytan som kyrkan har med människor i Sverige idag. Som ett exempel tar man begravningar, och ett förslag som då hade tagits upp från begravningsbranschen om att byråerna själva skulle anställa personal som präster och musiker. Dessa skulle då arbeta på uppdrag av en borgerlig begravningsbyrå istället för att vara anställda av en församling. Kapitlets författare Sara Hillert ser det som en stor fara om förrättningarna sköts utan att skapa kontakt mellan församling och församlingsbo. Då, skriver hon, är församlingarnas mest efterfrågade kontaktyta förlorad. "Hur församlingen hanterar sina förrättningar är därför oerhört viktigt för vår kyrka, och hennes framtid."¹⁸⁴

När Västanfors Västervåla startade sin kyrkliga begravningsbyrå var det delvis ett sätt att värna den kyrkliga begravningsseden och ta tillbaka makten från begravningsbyråbranschen. Reaktionerna från branschen har varit mycket starka, och det är uppenbart att en kyrklig begravningsbyrå ses som ett

¹⁷⁹ På Svenska kyrkans hemsida finns en ingång för den som vill engagera sig, med vidare hänvisning till Ideellt forum i Svenska kyrkan eller att man ska kontakta sin församling. <https://www.svenskakyrkan.se/ideellt-arbete>

¹⁸⁰ Några exempel: Anders Bäckström, Ninna Edgardh och Per Pettersson (2004), *Religiös förändring i norra Europa. En studie av Sverige. "Från statskyrka till fri folkkyrka."* Slutrapport. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie. Jörgen Straarup och Mayvor Ekberg (2012), *Den sorgligt försumliga kyrkan. Belyst norrifrån*. Artos. Jonas Bromander (2011), *Svenska kyrkans medlemmar*. Verbum.

¹⁸¹ David Thurfjell (2015), *Det gudlösa folket. De postkristna svenskarna och religionen*. Norstedts.

¹⁸² *Nyckeln till Svenska kyrkan 2011, "Familjerna och dopet"*, s. 44.

¹⁸³ *Folkkyrkans mötesplatser*, s. 56 f.

¹⁸⁴ Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), *Folkkyrkans mötesplatser*, s. 57.

hot.¹⁸⁵ Begravningsbyråverksamheten innebär intäkter, bland annat genom upplägget att församlingens personal går in när man får uppdrag och sedan fakturerar begravningsbyrån, något som ger en ekonomisk fördel i och med att firman bara har utgifter när den också har intäkter. Dessa intäkter används då i sin tur att finansiera annan verksamhet, som rehabcentret. Men man kan också notera, att just begravningar är den kyrkliga handling som står starkast i Fagersta. Där ligger man tio procent över rikssnittet.

Forskaren Karin Jarnkvist har studerat det hon kallar det rituella landskapet, med särskilt fokus på vigsel. Enligt henne har två stora förändringar skett i Sverige under 2000-talet och skapat ett nytt "ritualparadigm." Den ena är att allt fler väljer andra ritualformer än svenskkyrkliga vid stora livshändelser, och den andra är att ritdeltagarna i allt högre grad betonar det personliga uttrycket i ritualiseringen, särskilt i situationer där fler människor samlas.¹⁸⁶ Det har skapats en sorts kunduppfattning, där prästen framförallt ses som en tjänsteman som ska leverera den upplevelse som kunden önskar (något jag återkommer till i avsnittet om att "ge folk vad de vill ha").¹⁸⁷ Samtidigt som det personliga värdesätts mycket högt konstaterar Jarnkvist att såväl hennes som annan forskning har visat att de personliga uttrycken oftast inte är särskilt originella utan följer vissa trender och härmar andra riter: ofta svenskkyrkliga. De rituella ramarna kan inte tänjas alltför mycket, får då riskerar de att inte längre uppfattas som en rit.¹⁸⁸ "Vi lever i en tid av rituell hybriditet, där människor söker efter nya sätt att göra riter på, rituella praktiker översätts till andra sammanhang och handlingar ges ny mening. Det personliga uttrycket eftersträvas allt mer, särskilt i riter med många deltagare, vilket utmanar de kyrkliga riternas formaliserade karaktär", sammanfattar Jarnkvist.¹⁸⁹

Utbudet av övergångsriter¹⁹⁰ utan kristen prägel har ökat i Sverige de senaste tjugo åren. Många vill fortfarande markera viktiga händelser i livet med någon form av ceremoni, men det kan numera göras på många sätt. Namngivningsceremonier, borgerliga vigslar och begravningar blir vanligare. Att andelen icke-medlemmar i lägre grad går till kyrkan för att markera övergångshändelser om det finns sekulära alternativ är kanske inte så märkligt. Andelen personer som har en annan trosbakgrund har också ökat. Skulle däremot fler av medlemmarna välja borgerliga alternativ blir det mer oroande.

Förutom de mer trosbaserade anledningarna till varför de kyrkliga handlingarna är viktiga, finns också den betydelse de har som kontaktyta och därmed relevans för medlemskap i Svenska kyrkan. Ett sätt att möta det är försöka få fler att återigen viga sig, döpa och begravas i Svenska kyrkan. Ett annat är att hitta en bredare kontaktyta till kyrkan än vid förrättningar, så att även de som inte tillskriver sig en särskilt kristen identitet kan finna en mening med att fortsätta tillhöra Svenska kyrkan. Skola eller begravningsbyrå är några sätt, ideellt arbete skulle kunna vara ett annat. Det krävs emellertid fortfarande att det tillkommer nya medlemmar vartefter, och för nya medlemskap har dopet fortfarande en väldigt viktig roll. Att endast tjugo procent av antalet födda barn i Fagersta döptes 2019 är därför som församlingen själva påpekar förstås bekymmersamt.

¹⁸⁵ Hollmer (2019), *"Vi sänker trösklarna till kyrkan"*.

¹⁸⁶ Karin Jarnkvist (2018), "Reflektioner över dop, vigsel och begravning", i *Nyckeln till Svenska kyrkan 2018*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet. S. 12 och framåt. Avhandlingen lades fram vid Umeå universitet 2011 och hette *När jag gifter mig ska jag göra det på riktigt. Berättelser om barn, brudar och bröllop*.

¹⁸⁷ Jarnkvist, "Reflektioner över dop, vigsel och begravning", s. 15. Formuleringen är nästan identisk med den i församlingsinstruktionen (s. 3).

¹⁸⁸ Jarnkvist, s. 15.

¹⁸⁹ Jarnkvist, s. 17. Samma bild av förväntan på personliga uttryck och kyrkans anställda som leverantörer av en tjänst framträdde f.ö när jag frågade om begravningsseder i samband med en rapport om kyrkliga begravningsbyråer 2019 (*"Vi sänker tröskeln till kyrkan". Erfarenheter av kyrkliga begravningsbyråer*).

¹⁹⁰ Det vill säga riter som markerar viktiga händelser i livet.

Det bygdediakonala perspektivet

Det bygdediakonala perspektiv som Thidevall identifierade i början av tjugohundratalet är fortfarande starkt. Västanfors Västervåla församling har tolkat församlingens uppgift som att vara till för de människor som bor i Fagersta. Man vill vara relevant för människor i bygden, och anpassa församlingens verksamhetsformer till människors behov.¹⁹¹ I en artikel i Expressen 2006 säger kyrkoherde Henrik Rydberg: "Om kyrkan ska vara betydelsefull för människor måste vi engagera oss i människors vardag."¹⁹² Detta har han fått utveckla många gånger, exempelvis i en västmanländsk näringslivstidning: "Kyrkans roll är att finnas vid människors sida genom livet. Med våra företag är vi faktiskt det. (...) Det är väl bättre att vi finns med i människors vardag och kan ge dem stöd istället för att bara ägna oss åt att predika inför närapå tomma kyrkbänkar på söndagsförmiddagarna?"¹⁹³ På reporterns fråga om det har blivit fler medlemmar sedan de startade sina bolag svarar kyrkoherden att man tappar ungefär lika många som andra församlingar i landet, men att medlemsvärkning inte kan vara målet för verksamheten. "Alla vet vad kyrkan står för och vilka värderingar vi har. Vi behöver inte skriva folk på näsan. Det säger sig självt att en skola som drivs av kyrkan håller hårt på mänskliga värderingar och slåss för medmänsklighet i det lilla och det stora. Det i sig är gott nog. Om sen människor väljer att aktivt delta i kyrkans övriga verksamhet är upp till dem. Vi funderar inte vad folk tror på. Vi skapar miljöer som är bra för människor."¹⁹⁴

I en artikel från 2003 säger kyrkoherden: "En friskola höjer hela kommunens attraktivitet och kan vara avgörande om människor väljer att flytta hit."¹⁹⁵ Här uttrycks alltså tydligt perspektivet att man vill verka för bygdens överlevnad. I församlingsinstruktionen skriver man att man som kyrka vill synas och vara tillgänglig "för människor i vår bygd."¹⁹⁶ Att man inte säger församlingen utan bygden speglar som jag ser det detta perspektiv. I en sekulariserad tid och på en sekulariserad ort har önskan att vara till för folk inneburit att man vill bidra till att orten är en bra plats att bo på. Det ska finnas god samhällsservice och det ska finnas saker att göra på fritiden. Då ökar också människors vilja och möjlighet att stanna kvar på orten. När Thidevall intervjuade kyrkoherden i början av tjugohundratalet var det ett uttalat mål att bidra till att hejda befolkningsminskningen. Om kyrkan lyckas bygga goda modeller kan det höja kvaliteten även hos andra, menade han. Om kvaliteten höjs inom skola och omsorg blir Fagersta en bättre plats att leva på.¹⁹⁷

Samhällsservice är oftast ytterst det offentliga ansvar, men de senaste decennierna har möjligheten för fristående aktörer att gå in på området öppnats och ökat kraftigt. För Svenska kyrkans del innebar också relationsförändringen från staten 2000 att man tillskillnad från förut fick möjlighet att bedriva verksamheter som man under den tidigare åtskillnaden mellan borgerlig och kyrklig kommun inte haft tillåtelse att utföra. På några områden har församlingen i Fagersta bedömt att de kan erbjuda likvärdig eller bättre verksamhet än det offentliga. Det gäller exempelvis skol- och förskoleverksamheten, liksom kampen för att bevara sjukhuset i Fagersta.¹⁹⁸ När det gäller fritiden så

¹⁹¹ Solig, s. 44. Även Thidevall.

¹⁹² "Frälst i Fagersta", *Expressen* 26/9 2006. Artikeln är f.ö väldigt positiv till församlingens vägval.

¹⁹³ "Direktören för det hele", *Provins* 19 nr.4 2008, s. 18.

¹⁹⁴ "Direktören för det hele", *Provins* 19 nr.4 2008, s. 20.

¹⁹⁵ "Kyrkan i Västanfors satsar på framtiden", *Västmanlands läns nyheter* 31 januari 2003.

¹⁹⁶ Församlingsinstruktion, s. 6.

¹⁹⁷ Thidevall, s. 61.

¹⁹⁸ Landstinget i Västmanland ville lägga ned sjukhuset i Fagersta i början av 00-talet. Västanfors Västervåla församling engagerade sig starkt för att sjukhuset skulle finnas kvar, och erbjöd sig även att ta över driften. Något som bl.a Svenska dagbladet rapporterade om 20/5 2003 och Sveriges radio 15 december 2003. Sjukhuset blev kvar. I en artikel i SKT skriver Elin Norén syrligt att "Signalen är tydlig: När det onda landstinget vill förstöra sjukhuset kommer kyrkan som en räddande ängel." (Elin Norén (2007), "Kyrkan mitt i (närings)livet". *Svensk kyrkotidning* nr 43, 2007.)

erbjuder församlingen förutom fritids och barnkörer för barn och unga ett antal grupper och aktiviteter för vuxna, samt gudstjänst- och andaktslivet. Sporthallen som invigdes hösten 2020 innebär nya möjligheter för både församlingen, församlingens skola och föreningar i Fagersta. Församlingen har normalt sett också luncher, konferenser och aktiviteter som after work i församlingshemmet.¹⁹⁹

Den allmänna opinionen i Sverige till Svenska kyrkan som välfärdsaktör har bland annat studerats 2013 och 2019. I studien från 2013 ställdes frågan: "Hur ställer du dig till att Svenska kyrkan bildar en organisation som bedriver verksamhet inom vård, skola eller omsorg?"²⁰⁰ De dryga tretusen svaren visade att 45% av svenska befolkningen ansåg att Svenska kyrkan ska kunna fungera som aktör inom välfärdsområdet (33% negativa), men att verksamheten i sådana fall bör satsa på verksamheter som riktar sig till vuxna personer som befinner sig utanför ett aktivt yrkesliv och på något sätt är hjälpbehövande. Grundskolor var det folk var mest tveksamma till, av oro för försök till religiös påverkan.²⁰¹ Frågan från 2013 gällde alltså en organisation inom Svenska kyrkan. Frågan är om denna distinktion har spelat roll när inställningen mättes på nytt 2018. Där ställdes frågan: "I vilken mån anser du att Svenska kyrkan ska bedriva välfärdstjänster inom följande områden?"²⁰² Svaren var genomgående mer negativa än 2013, även om mönstret för vilka verksamheter som var mer eller mindre acceptabla var lika.²⁰³ Gör det någon skillnad för de svarande om det är Svenska kyrkan i egen regi eller en organisation inom Svenska kyrkan som skulle driva verksamheterna? Det är svårt att veta om de svarande har reflekterat över den skillnaden, men man kan ändå notera att frågorna var något olika och att resultatet också blev olika.

Västanfors Västervåla har startat en koncern, där församlingen är moderbolag och andra bolag i sin tur är utförare av välfärdstjänsterna. Förskola och skola drivs dock av församlingen. Båda tycks ha gott renommé på orten, i och med Skolinspektionens utvärdering hos vårdnadshavare är mer positivt än genomsnittet för landet och att relevantalet är fyllt. Detta då trots att just grundskolor är det som befolkningen i båda de tidigare studierna var mest negativa till.²⁰⁴ När Lindgårdsskolan invigdes 2002 var den Svenska kyrkans första friskola. Rektorn intervjuades av Svenska dagbladet vid invigningen och sa då: "Kyrkan måste hitta en plats i samhället igen efter att ha skiljts från staten. Det här är ett sätt."²⁰⁵ Det innebar dock inte att man ställde några kristna krav på barnen, utan alla är välkomna att gå på skolan, poängterade han. Men skolan kunde vara en rekryteringsgrund för medlemskap på lång sikt. För den som känner till hur församlingen har resonerat kring bolagsbildningarna är det lätt att tänka att han med det menar att kyrkan genom skolan bidrar till att behålla sin betydelse på orten. En skola är ett sätt att skapa relation till barn och deras familjer, och därigenom möjligen bibehålla en relevans för medlemskap i kyrkan.

¹⁹⁹ När detta skrivs pågår coronapandemin, vilket förstärker försämrar möjligheten till dessa aktiviteter.

²⁰⁰ Hollmer och Bäckström (2013), *Svenska kyrkan och välfärden. En undersökning av attityder*. Acta universitatis Upsaliensis. Undersökningen är en del av den kyrkliga utredningen *Att färdas väl- hur Svenska kyrkan kan navigera i välfärden* (SKU 2013:3).

²⁰¹ Hollmer och Bäckström (2013).

²⁰² Tigran Babajan (2019), *Svenska kyrkan som välfärdsaktör- vad tycker medlemmarna? Nyckeln till Svenska kyrkan 2019*. Kyrkokansliet.

²⁰³ Babajan (2019), s. 66. En uppdelning gjordes även utifrån län. För Västerås stift kan det vara intressant att se att Dalarnas och Örebro län hade en större övervikt positiva, medan Västmanlands län (dit Fagersta hör) var ett av de negativa (s. 64).

²⁰⁴ Den debatt som har förts om Lindgårdsskolan har inte rört allmänheten, utan kommunens inställning till fristående aktörer och en diskussion om beräkningen av skolpenning. Församlingen vann i förvaltningsrätten men slutligen gjordes en förlikning mellan kommunen och församlingen.

²⁰⁵ <https://www.svd.se/svenska-kyrkan-startar-sin-forsta-friskola>

En bra skola kan vara bra för dem som går där och som relevansskapare för medlemskap i församlingen, men det behöver inte nödvändigtvis vara bra för de befintliga skolorna, om sådana finns (vilket det gör i Fagersta). Utifrån det byggediakonala perspektivet skulle man kunna fråga sig hur man bedömer vad som är bäst för bygden. Församlingen tycks tex ha valt att konkurrera (eller om man ska kalla det utmana eller tävla) med kommunen om att ge bygden en bra skola. Samtidigt verkar skolan framförallt ha lockat elever från socioekonomiskt starkare grupper, vilket kan bero på det geografiska läget. Västanfors hör till en ekonomiskt starkare del av Fagersta där bostadsrätter dominerar. I andra delar finns övervägande hyresrätter och socioekonomiskt svagare hushåll där många nyanlända bor. Bostadssegregationen har påverkat skolornas upptagningsområde och bidragit till att Fagerstas skolor är kraftigt påverkade av socioekonomisk segregation.²⁰⁶ Lindgårdsskolan erbjuder dock skolskjuts inom hela kommunen. Man har också tagit emot fler elever med mer ostadig bakgrund. Många av dem har enligt kyrkoherden inte fått den hjälp de skulle ha haft rätt till i den kommunala skola de tidigare gick i, något som har gjort att församlingen har utökat kuratorstjänsten och anställt ytterligare en specialpedagog.

Hade det funnits andra möjligheter för församlingen att se till att barn i Fagersta har tillgång till en skola med hög kvalitet än att starta en egen? Kanske såg man en egen skola som en större möjlighet att synliggöra församlingen jämfört med samverkan med kommunen. Kanske var kommunen inte intresserad av samarbete. Kanske ser församlingen konkurrens som något som gynnar flertalet på sikt. Vad som egentligen är bäst för bygden kan botten i såväl realpolitiska förutsättningar som olika politiska åskådningar.

Att "ge folk vad de vill ha"

Alla de olika idealtypiska kyrkosyner som Ekstrand med flera tar upp vill utifrån sina olika ingångar nå ut med det budskap som förmedlas i evangeliet. Västanfors Västervåla tycks dock ha antagit ett pragmatiskt perspektiv på den avvaktande inställning till organiserad religion som präglar en så kallad medelsvensson av idag. Den folkkyrkotanke som exempelvis Einar Billing förespråkade skulle förmodligen uppfattas som något världsfrånvänd och övermaga i en nutida kontext. Folkkyrkotanken har bland annat hos honom innehållit drag av husfaderlig patriarkalism, där församlingsborna kunde bli till objekt för kyrkans myndighet. Hos Västanfors Västervåla ser jag ett motsatt perspektiv. Deras utgångspunkt tycks vara, att om människor inte kommer till kyrkan så är det inte för att de inte förstår bättre, utan för att kyrkan inte har gjort sig tillräckligt meningsfull. "Att något är tradition räcker inte längre som argument – det man gör ska också vara intressant, kännas rätt och ge något", skriver man i församlingsinstruktionen.²⁰⁷ Man menar att kyrkan genom historien har växt och utvecklats genom att våga gå utanför sina gränser för vad som är traditionella verksamhetsområden. Därför ser de inte näringsverksamhet som något kyrkan inte ska ägna sig åt, utan "söker ständigt nya vägar att vara kyrka idag."²⁰⁸

Det är inte bara i välfärdstjänster som församlingen vill vara lyhörd för vad människor vill ha. Det gäller även i gudstjänst. Församlingen strävar efter att hitta sätt att förmedla evangelium på ett sätt som känns relevant för nutidsmänniskan. "Var hittar vi ett språk som når fram och vad är evangelium för den moderna människan? Gudstjänsten är inte människans gåva till Gud utan Guds gåva till människan, till alla. Vårt uppdrag är inte att nå några få särskilt intresserade, utan att 'gå ut i hela

²⁰⁶ 2018 rapporterade SVT att Alftaskolan i Fagersta var en av de mest segregerade i landet.
<https://www.svt.se/nyheter/val2018/alfaskolan-en-av-de-mest-segregerade-skolorna-i-landet>

2020 intervjuades kommunen i Sveriges radio om boendesegregationen
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=7559237>

²⁰⁷ *Församlingsinstruktion 2018-2021*, s. 3.

²⁰⁸ *Församlingsinstruktion 2018-2021*, s. 5.

världen och göra alla till lärjungar'. Det är den vanliga människan och hennes behov som är vår utgångspunkt.”²⁰⁹

Såväl gudstjänster som de kyrkliga handlingarna påverkas av att människor numera förväntar sig att få välja, konstaterar församlingsinstruktionen. Riterna blir en tjänst som man beställer och prästerna och musikerna förväntas leverera. Det är något man ser som oundvikligt, men utvecklingen ska dock enligt dem inte omedelbart ses som någonting negativt. Enligt församlingsinstruktionen kan det till och med vara positivt, då människors engagemang ofta leder till en kvalitetshöjning av gudstjänsten.²¹⁰

Är det då rätt eller fel att försöka ge människor vad de vill ha? Det beror förstås på. Att reflexmässigt kritisera det för att handla om urvattnat marknadstänkande riskerar dock att innebära att man samtidigt missar en poäng. Man skulle kunna ha rätt, men man skulle också kunna uttrycka en uppfattning om att det folk vill ha inte är bra nog enligt ens egen standard, och att kyrkans uppgift är att försöka få dem att komma på bättre tankar. Som jag ser det handlar det inte om det är rätt eller fel att försöka anpassa sitt utbud till efterfrågan, utan mer om hur man ska bedöma kvalitet. ”Målet är att nå många människor med gudstjänster av hög kvalitet”, skriver man i församlingsinstruktionen om allmänna gudstjänster.²¹¹

Gudstjänstdeltagandet är inte särskilt högt någonstans i Sverige, men i Västanfors Västervåla är andra gudstjänster än huvudgudstjänster åtminstone mer välbesökta än riksgenomsnittet (se avsnittet om statistik). Dels kommer fler än rikssnittet, dels har antalet besök ökat sedan 2009, vilket även det går emot den generella trenden. Om många går i gudstjänst är det förmodligen något som de tycker är bra med den. Enligt Västanfors Västervålas folkkyrkosyn är det ett uttryck för kvalitet om folk uppskattar och besöker gudstjänsten. Andra kanske skulle hellre mäta kvalitet utifrån exempelvis teologisk spetskompetens. Dessa två utesluter naturligtvis inte varandra, men det är två ytterligheter som kan visa på en skillnad i synen på gudstjänstbesökarna. Man behöver fråga sig hur kvalitet bestäms och av vem och se om man kan stå för det man kommer fram till. Vems upplevelse är avgörande för vad som räknas som kvalitet? Generellt kan man nog säga att strävan efter att ge folk vad de vill ha förutsätter ett visst mått av tillit. Tillit till människors önskemål. Tillit till prästers kompetens, även när det gäller att hitta teologi på nya områden. Tillit till att en församling kan hitta sitt sätt att sprida evangelium i gudstjänst.

Avslutning

Om man önskar kunna fortsätta att driva verksamhet med många anställda och vara relevant även i en postkristen tid krävs olika vägval. I den här rapporten har jag försökt beskriva den väg som Västanfors Västervåla har tagit. Mer än de flesta har Västanfors Västervåla församling sökt nya vägar att vara kyrka idag. Det har gjort att de har kunnat expandera när de flesta andra församlingar måste krympa, men det har ofta fört dem på kollisionkurs med företrädare för kommun, kyrkopolitik och begravningsbyråbransch. För att orka bana så pass nya och ibland kontroversiella vägar framåt för en nygammel folkkyrka som söker nya intäkter krävs både tilltro till det egna uppdraget och företrädare med kompetens, uthållighet och skinn på näsan. Om de har gjort rätt eller inte beror snarast på hur man ser på kyrkans uppdrag, och där finns det i sin tur lika många tolkningar som av själva folkkyrkobegreppet.

Däremot är det uppenbart att det är bekymmersamt få föräldrar som låter döpa sina barn och få ungdomar som konfirmerar sig, något som också starkt riskerar att minska medlemstalet ytterligare

²⁰⁹ *Församlingsinstruktion 2018-2021*, s. 3.

²¹⁰ *Församlingsinstruktion 2018-2021*, s. 3.

²¹¹ *Församlingsinstruktion 2018-2021*, s. 3.

framöver. Man kan också diskutera om kyrkan skulle kunna spela en tydligare roll när det gäller att överbygga Fagerstas segregationsklyftor, om det skulle kunna bli mer verksamhet för ungdomar och om möjligheten att arbeta ideellt skulle kunna tas tillvara lite mer. Samtidigt ser åtminstone jag vid dessa frågor också stora möjligheter, inte minst utifrån de investeringar som församlingen har gjort i sina bolag. Skolor, sporthall och ett stort församlingshem borde kunna innebära massor av möjligheter till satsningar som syftar till att stärka sammanhållningen på orten och ge unga mötesplatser (sociala och lokala). Att så många i mätningar av idealitet i Sverige har uttryckt att de är intresserade av att arbeta ideellt i kyrkan om de får jobba med sociala frågor och/eller barn och unga är ytterligare en möjlig pusselbit. Och får det sedan dessutom fler att bli intresserade av konfirmation vore det förstås en god konsekvens. Västanfors Västervåla har utmaningar, men de har också större möjligheter än många andra- och detta har de bland annat på grund av den förändringsprocess de påbörjade för snart tjugo år sedan och som för många har varit så kontroversiell. Man kan i alla fall konstatera, att de vägval som har gjorts har skett genom en samverkan mellan anställda och förtroendevalda i enlighet med den demokratiska process som ligger till grund för Lagen om Svenska kyrkan. Det kan vara en grund att utgå från vid eventuella fortsatta diskussioner kring Västanfors Västervålas nygamla folkkyrkoideal.

Litteraturförtreckning

Alwall, Gustafsson och Pettersson (1991): *Svenska kyrkans medlemmar och kyrka-statfrågan, betänkande av ERK-utredningen*. Stockholm.

Bodin, Magnus och Hollmer, Miriam (2020), *Vägledning för diakoni*. Argument.

Bromander, Jonas (2011), *Svenska kyrkans medlemmar*. Verbum.

Ekstrand, Thomas (2002), *Folkkyrkans gränser. En teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkkyrka*. Verbum, Stockholm.

Gustafsson Lundberg, Johanna (2012), *Medlem 2010- en teologisk kommentar*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet.

Hagman, Patrik (2013), *Efter folkkyrkan. En teologi om kyrkan i det efterkristna samhället*. Artos

Hillert, Straarup, Ytterberg (1998), *Folkkyrkans mötesplatser. Inför prästmötet 1998*. Skrifter från Västerås stift.

Hollmer, Miriam och Bäckström, Anders (2013), *Svenska kyrkan och välfärden. En undersökning av attityder*. Acta universitatis Upsaliensis.

Hollmer, Miriam (2013), *Västerås stift i början av 2010-talet. En översikt över församlingsinstruktioner, omvärldsanalyser och den kyrkliga seden*. Rapport till Västerås stift.

Hollmer, Miriam (2019), *"Vi sänker tröskeln till kyrkan." Erfarenheter av kyrkliga begravningsbyråer*. Rapport till kyrkostyrelsen.

Hollmer, Miriam (2020), *"Mätbara underlag för diakonala verksamheter i församling- hur och varför?" i Nyckeln till Svenska kyrkan 2020*. Kyrkokansliet.

Hollmer, Miriam (2020), *"Ett nytt sätt att mäta församlingsdiakoni"*, i *Svensk kyrkotidning* nr 9, 2020.

Idestrom, Jonas (2012), *Folkkyrkotanken: innehåll och utmaningar. En översikt av studier under 2000-talet*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet.

Jarnkvist, Karin (2018), *"Reflektioner över dop, vigsel och begravning"*, i *Nyckeln till Svenska kyrkan 2018*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet.

Kyrkoordningen, 2 kap., 2 §.

Lagen om Svenska kyrkan, 2 §.

Mann, Curt Olof, Torbjörn Einarsson och Filip Wijkström (2014), *Västerås stift i omförhandlingen av det svenska välfärdskontraktet. Analys av ESF-projektet Aktör för välfärd 2010-2014*. Civil Society Reports.

Norén, Elin (2007), *"Kyrkan mitt i (närings)livet"*. *Svensk kyrkotidning* nr 43, 2007.

"Aspekter av gudstjänstsedan 1999-2009." *Nyckeln till Svenska kyrkan 2010*. Kyrkokansliet.

"Familjerna och dopet." *Nyckeln till Svenska kyrkan 2011*. Kyrkokansliet.

Pettersson, Per (2013), *Utmaningar för Svenska kyrkans identitet när behovet av kyrkan ökar men gudstjänsterna minskar*. Svenska kyrkan, Karlstad stift.

Sandberg, Sjölin, Ganebo Skanz (2019), *Dop i förändring. En studie av föräldrars aktiva val och församlingars strategiska doparbete*. Svenska kyrkan, kyrkokansliet

Sjölin, Ingegerd (2018), "Gudstjänstkris i åtminstone 100 år", publicerad på Svenska kyrkans hemsida. <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken/gudstjanstkris-i-atminstone-100-ar>

SKU 2009:2, *Arbetsformer i förändring*. Svenska kyrkans utredningar.

Solig, Catrin (2013), *Att utmana traditionens gränser. En studie av innovativt församlingsarbete med exemplet Västanfors Västervåla*. Masteruppsats, Mälardalens högskola.

Thidevall, Sven (2003), *När kartan inte längre stämmer. Svenska kyrkans församlingar ur ett samtidshistoriskt perspektiv*. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie.

Thurfjell, David (2015), *Det gudlösa folket. De postkristna svenskarna och religionen*. Norstedts.

Olsson, Lars- Erik (2008), "Civila samhället och utsatta medborgare – hemlöshet som exempel", i *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1 2008.

Vikström, Björn (2008). *Folkkyrka i en postmodern tid – tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap?* Åbo: Åbo Akademi.

Västanfors Västervåla församling, *Församlingsinstruktion 2018-2021*.

Västanfors Västervåla församling, *Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2018*.

Västanfors Västervåla församling, *Årsredovisning och verksamhetsuppföljning 2019*.

Västanfors Västervåla församling, *Verksamhetsplan och budget 2020*.

Övriga källor

Anders Linger, ordförande i kyrkorådet, power pointpresentation för föredrag på Rättvis stiftsgård oktober 2019. <https://stiftsgardenrattvik.se/wp-content/uploads/2019/11/PPT.pdf>

Ekonomifakta.se

Expressen, "Frälst i Fagersta", 26/9 2006

Fagerstaposten, "Fejden mellan kyrkan och kommunen är över", <https://www.fagerstaposten.se/artikel/fejden-mellan-kyrkan-och-kommunen-ar-over>

<https://forskolanvastanvinden.se>

Kyrkans tidning, "Församling vill starta gymnasium för unga med särskilda behov", <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/forsamling-vill-starta-gymnasium-unga-med-sarskilda-behov>

Kyrkans tidning, "Västerskolan är nedlagd", <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/vasterskolan-ar-nedlagd>

Kyrkoval.svenskakyrkan.se

Lindgardsskolan.se

<https://www.posk.se>

”Direktören för det hele”, *Provins 19* nr.4 2008.

Riksidrottsförbundet,

<https://www.rf.se/Nyheter/Allanyheter/okatsamarbeteforettmerinkluderandesverige>

Skolinspektionen, <https://www.skolinspektionen.se/sv/Statistik/statistik-fran-skolenkaten/>

Skolinspektionen, tillstånd skolstart 2019-20, all statistik.

Skolverket: <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/skolsegregationen>

Statistiska centralbyrån

Svenska dagbladet, ”Svenska kyrkan startar sin första friskola” <https://www.svd.se/svenska-kyrkan-startar-sin-forsta-friskola>

Svenska fotbollsförbundet, <https://www.svenskakyrkan.se/kyrka-idrott>

<https://www.svenskakyrkan.se/ideellt-arbete>

[svenskakyrkan.se/statistik](https://www.svenskakyrkan.se/statistik)

[svenskakyrkan.volontarbyran.org/](https://www.svenskakyrkan.se/volontarbyran.org/)

<https://internwww.svenskakyrkan.se/statistik/kyrkbussar>

Sveriges Radio, ”Skolchef om segregation: Det behövs en annan bostadspolitik”

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=7559237>

Sveriges radio, ”Fagersta kan få en ny friskola”

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=6910361>

Sverige Radio, ”Församling bygger ny sporthall”,

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=7312914>

Sveriges radio, ”Friskolan västerskolan har lagts ned”,

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=4903408>

Sveriges radio, ”Elev- och lärarflykt från Västerskolan”, <https://sverigesradio.se/artikel/3505273>

Sveriges television, ”Alftaskolan en av de mest segregerade skolorna i landet”,

<https://www.svt.se/nyheter/val2018/alfaskolan-en-av-de-mest-segregerade-skolorna-i-landet>

Vastanfors.svenskakyrkan.se

Västmanlands läns nyheter, ”Kyrkan i Västansfors satsar på framtiden”, 31 januari 2003.

Bilagor

1 Koncernstruktur

2 Enkät